

Romano Atmo

4 2017
(70)

ISSN 1896-4427

Roman Chojnacki uhonorowany

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
oraz Zwiększonej Subwencji Oświatowej

Zadanie jest współfinansowane ze środków otrzymanych
z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego

Redakcja Romano Atmo nie odpowiada za opinie czytelników wyrażone w listach, opowieściach, wywiadach, etc. Artykuły, teksty i opinie zamieszczone w Romano Atmo nie są opiniami redakcji. Pismo nie odpowiada za treść artykułów i nie utożsamia się ze wszystkimi poglądami politycznymi prezentowanymi w magazynie.

*Fot. na okładce przedniej:
Urząd Miasta Łodzi*

*Fot. na okładce tylnej:
Natalia Gancarz*

- 4 Ciężka praca nagrodzona
- 8 Nagroda pał bary buty
- 10 Hard work awarded
- 12 Śladem romskiej zagłady
- 16 Dromenca kaj zamarenys Romen
- 20 Równanie do przodu
- 22 FORUM-LOVARA andy IRU
- 24 Dzień Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti
- 28 Maškrethemytko Dyves Rypyrybnytko pał Porajmos
- 30 Nie znałem ich z tej strony
- 32 Europa. Dwie historie, jedna przyszłość?
- 35 Europa. Duj historii, jekh drom pro awer berśa?
- 38 Poślowie z Romami o Romach
- 41 Pośły rakirenys Romendyr
- 44 Rola asystenta romskiego w edukacji Romów
- 46 Savi rola isy romane asystenten dre edukacja romani
- 48 Żyj bez uzależnień
- 50 Dźiwipen bio nałogi

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny
Roman Chojnacki

Redaktor techniczny
Damian Puszczkowsky

Asystent redaktora
Ryszard Bańka

Współpracownicy

Mateusz
Babicki

Andrzej
Sochaj

Justyna
Matkowska

Andrzej
Łuczak

Kamila
Zarębska

Słowo od redaktora naczelnego

Witam naszych czytelników
Romano Atmo

W kolejnym numerze naszego czasopisma jak zawsze dostarczamy wiele ciekawych tematów, które na pewno Was, drodzy Czytelnicy, zainteresują. Opisujemy sprawy związane

z edukacją Romów, które są naszym oczkiem w głowie i kładziemy duży nacisk, w działalności naszego stowarzyszenia, właśnie na edukację, ponieważ uważamy, że jest to szansa na lepszą przyszłość dla naszej romskiej mniejszości. Opisujemy ważne i niecodzienne wydarzenie jakie miało miejsce w Poznaniu, a mianowicie wybór jednego z sędziów z grupy Romów Lovara do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości IRU. Nadane przez Prezydenta Republiki Federalnej Austrii odznaczenie Za zasługi dla Republiki Austrii prezesowi Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku i zastępcy dyrektora Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holocaustu w Szczecinku również zasługuje na to, by zostało to opisane na łamach naszego dwumiesięcznika.

Ponadto jak zwykle zapraszam zainteresowanych do współpracy z naszą Redakcją, chcemy tym sposobem dotrzeć do różnych tematów, poruszać istotne problemy Romów zamieszkałych w całej Polsce i nie tylko. Pragniemy dotrzeć do jak największego grona ludzi, by przybliżyć kulturę Romów, przełamywać negatywny stereotyp, który jest równie mocno widoczny w kraju i zagranicą. Zmieniamy nieustannie postrzeganie Romów przez społeczeństwo większościowe na pozytywne i powoli nam się to udaje.

Roman Chojnacki

Łatsi bah i sasypen sare łatše manuszenge

Romano Atmo, jamary romani gazeta sai wydas kerdzia pes but popularno i dre Polska i dre javir thema i dałestyr sem zadowolona. Manusza sałe den ła apre dodzinen pes so pes kereł ke Roma i sai sy sytuacja. Na garuwas jamare problemy so sy, kamav kaj świadomość maškre romendyr te javeł baredyr i tes magdziomys tumen kaj śmała te tsinen liła ke jamary redakcja Romano Atmo so sy tumen sales problemy. Dre dava numero syr zawsze rakhena soś kaj tumen zainteresynela. Artykuły sy but i pał edukacja, i pał odznaczenio sało doreściom Prezydentostyr javire themestyr, dava sy mange i sare Romenge bary patyv kaj Prezydentto Austria-tyr doceninizia miry buty sai kerav.

Zamangav te den apre artykuło sało kerdzia Rom Edvard Mej, Rom Lovara, poeta romano sało natsindzia Opera Romani, i javeła ciro kaj ceło sveto łatyr rakireła.

*Devłesa,
Roman Chojnacki
Romanes Osiu*

ADRES REDAKCJI:

ul. Wyszyńskiego 32, 78-400 Szczecinek
tel. 94 37 250 98, faks 94 37 250 96
zrp.romanoatmo@wp.pl, www.romowie.com
Skład: Damian Puszczkowsky
Nakład: 500 egz.

Ciężka praca nagrodzona

Prezes Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku i zastępca dyrektora Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu w Szczecinku dnia 12 maja 2017 roku zostali uhonorowani przez Prezydenta Republiki Austrii Alexandra Van der Bellena Żłotymi Odznakami Honorowymi za Zasługi dla Republiki Austrii. To za pracę na rzecz zachowania pamięci o austriackich Romach, którzy podczas II wojny światowej zostali zamordowani w hitlerowskim obozie zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem.

Fot. Urząd Miasta Łodzi

Wiadomość o uhonorowaniu była dla odznaczonych wielkim zaskoczeniem. Swoją pracę na rzecz upamiętnienia Romów wykonywali nie dla poklasku i odznaczeń, ale dla utrwalenia prawdy historycznej, dla przekazania światu prawdy o martyrologii narodu Romskiego i przestrogi dla tych, którzy ciągle nie dostrzegają, że wszyscy ludzie

są równi niezależnie od koloru skóry, pochodzenia i religii.

Odznaka Honorowa za Zasługi dla Republiki Austrii (niem. Ehrenzeichen für Verdienste um die Republik Österreich) – jest najwyższym odznaczeniem państwowym Republiki Austrii o randze orderu. Odznaczenie to zostało ustanowione 2 kwietnia 1952 roku przez Radę Narodową Republiki Austrii. Jest nadawane przez Prezydenta

Republiki Federalnej Austrii obywatelom austriackim oraz obcokrajowcom za wybitne dokonania obywatelskie i zasługi dla Republiki Austrii. Honor ten przyznawany jest dożywotnio.

Awers medalu przedstawia orla Republiki, otoczonego laurowym wieńcem z herbami austriackich landów: Górna Austria, Dolna Austria, Karyntia, Salzburg, Styria, Tyrol, Vorarlberg Burgenland i Wiedeń. Na rewersie wid-

nieje dewiza: "FÜR VERDIENSTE UM DIE REPUBLIK ÖSTERREICH".

Uroczystość dekoracji odznaczonych odbyła się 28 sierpnia w Sali Prezydialnej Urzędu Miasta w Łodzi. Aktu dekoracji, w obecności prezydenta Łodzi – Hanny Zdanowskiej, Cezarego Grabarczyka – posła na Sejm RP, Wojciecha Jankowiaka – wicemarszałka województwa wielkopolskiego, Tobiasza Bocheńskiego dyrektora Biura Wojewody, Piotra Dudy przewodniczącego NSZZ „Solidarność”, oraz konsulów honorowych z terenu Polski, a także konsulów honorowych innych państw mających swą siedzibę w Łodzi, dokonał ambasador Austrii w Polsce dr Thomas M. Buchsbaum. Uroczystość ta zbiegła się z otwarciem nowego Konsulatu Austrii w Łodzi i wprowadzeniem na urząd nowego konsula honorowego Pana Pawła Zynera oraz pożegnaniem kończącego swą misję dyplomatyczną w Polsce ambasadora Austrii dr Thomasa M. Buchsbauma. Tu warto dodać, że siedziba Konsulatu Austrii znajduje się przy ul. Juliana Tuwima 17a – „Dom Otto Gehlinga”.

„Coś się kończy i coś się zaczyna”

Uroczystość rozpoczęto hymnami Republiki Austrii, Rzeczypospolitej Polskiej oraz Unii Europejskiej (po polsku i po niemiecku). Następnie, dotychczasowy konsul honorowy Republiki Austrii w Łodzi profesor Szczepan Miłosz przekazał urząd łódzkiemu przedsiębiorcy Pawłowi Zynerowi.

W swoich przemówieniach Prezydent Łodzi, poseł, przedstawiciele urzędu marszałkowskiego i urzędu wojewódzkiego województwa łódzkiego podkreślili zasługi prof. Szczepana Miłosza, który w 1997 roku był twórcą

Fot. Urząd Miasta Łodzi

Konsulatu Austrii w Łodzi. Przez ponad dwie dekady, podczas pełnienia przez niego tej zaszczytnej funkcji, nastąpiło znaczące ożywienie kontaktów polsko-austriackich we wszystkich dziedzinach życia społecznego, artystycznego i politycznego. Mówcy powitali Pawła Zynera, życząc mu sukcesów podczas pełnienia funkcji konsula honorowego Republiki Austrii w Polsce. W wystąpieniach kolejni mówcy przyznawali, że poprzednik wysoko zawiesił poprzeczkę, ale nowy konsul chce kontynuować dobrą passę placówki austriackiej w Łodzi, a nawet poszerzyć jej działalność.

Podczas uroczystości dr Thomas M. Buchsbaum, ambasador Austrii w Polsce powiedział m.in., że Łódź oraz województwo łódzkie są pod wieloma względami powiązane z Austrią: – *Historycznie, gospodarczo, politycznie, jak również w sferze kultury i nauki. Województwo łódzkie i jego stolica zaliczają się do tych regionów Polski,*

Fot. Urząd Miasta Łodzi

które utrzymują z Austrią najintensywniejsze relacje. Bardzo się cieszę, że w osobie pana Pawła Zynera jako konsula honorowego, Austria zyskała wybitnego przedstawiciela województwa łódzkiego, który – dzięki wieloletnim osobistym doświadczeniom – doskonale zna Austrię, ma tam wielu znajomych i przyjaciół. Ale także kogoś, kto pochodzi z Łodzi i dzięki swojemu zaangażowaniu stworzył tutaj działające z sukcesem przedsiębiorstwo; kogoś, kto jest tu dobrze znany i ceniony – mówił ambasador.

Paweł Zyner, jak sam o sobie mówi, jest gastronomem i przedsiębiorcą odpowiadającym za siedem restauracji, firmę cateringową oraz, działający na skalę międzynarodową, sklep z alkoholem. Za cel stawia sobie rozbudowanie kontaktów ze Styrią oraz zainicjowanie współpracy z Salzburgiem i Górną Austrią. – *Myślę na przykład o partnerstwie Łodzi z podobnym austriackim miastem oraz o współpracy polskich i austriackich szkół turystycznych – powiedział Zyner.*

Na terenie województwa łódzkiego działa 40 austriackich firm. Roczne obroty handlowe między Austrią a województwem łódzkim wynoszą 900 milionów złotych.

Pożegnanie ambasadora Austrii dr Thomasa M. Buchsbauma

To była ostatnia oficjalna wizyta Thomasa M. Buchsbauma w Łodzi. Ambasador kończy swoją czteroletnią

Fot. Urząd Miasta Łodzi

misję dyplomatyczną w Polsce. Ambasador podziękował zaproszonym za ścisłą i kompleksową współpracę z województwem jak i z miastem, które to miejsca są blisko związane z Austrią. Również zebrani dziękowali Ambasadorowi za doskonałe rozwijanie stosunków politycznych i gospodarczych.

■ Dekoracja

Roman Chojnacki – Prezes Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku oraz niżej podpisany Andrzej Sochaj – zastępca dyrektora Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu Złotą Odznakę Honorową za Zasługi dla Republiki Austrii otrzymali przede wszystkim za wieloletnie i skuteczne starania o upamiętnienie austriackich Romów i Sinty pochodzących z Burgenlandu, z kraju związkowego Republiki Austrii, którzy zostali zamordowani i byłym niemieckim, nazistowskim obozie zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem podczas II wojny światowej oraz różnorodną popularyzację wiedzy na ten temat w środkach masowego przekazu, w rozlicznych publikacjach i w czasie organizowanych przez Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu konferencji, warsztatów naukowych, wystaw i różnych spotkań na terenie całego kraju.

Najprawdopodobniej już jesienią tego roku ukaże się opracowanie niżej podpisanego pt.: „Zagłada Romów i Sinty w byłym, pierwszym, niemieckim, nazistowskim obozie zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem w czasie II wojny światowej (1941-1945)” w języku polskim i niemieckim. Planowana, oficjalna prezentacja tego opracowania odbędzie się 8 grudnia br. Tego dnia przypadnie 76 rocznica pierwszego transportu ofiar do tego obozu. 8 grudnia 1941 roku, w byłym niemieckim, nazistowskim obozie zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem Niemcy zamordowali 700 Żydów, przywiezionych dzień wcześniej z pobliskiego Koła. Chcąc być precyzyjnym, należy stwierdzić, że dokładnie pierwszy transport trafił byłego niemieckiego obozu Kulmhof am Ner w nocy z 7 na 8 grudnia 1941 roku. Tak rozpoczęła się zbrodnicza działalność w pierwszym niemieckim obozie natchmiastowej zagłady na okupowanych ziemiach polskich KL Kulmhof am Ner., który mieścił się wtedy w Kraju Warty (niem. Reichsgau Wartheland).

Uroczystość odsłonięcia pomnika ku czci pomordowanych Romom i Sinty odbyła się 3 sierpnia 2016 roku w Lesie Rzuchowskim na terenie byłego niemieckiego, nazistowskiego obozu zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem pod honorowym patrona-

tem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i Prezydenta Republiki Federalnej Austrii.

W laudacji na cześć odznaczonych Romana Chojnackiego i Andrzeja Sochaja ambasador dr Thomas M. Buchsbaum powiedział, że prezes Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku Roman Chojnacki, zorganizował uroczystości i był odpowiedzialny w 2016 roku po polskiej stronie za budowę pomnika i organizację obchodów z okazji 75. rocznicy deportacji 5000 Romów Austriackich przez narodowych socjalistów na terytorium dzisiejszej Polski. Odbyły się one z niezwykłym zaangażowaniem, brawurą i okazały się wielkim sukcesem. Bez niego nie powstałby pierwszy widoczny pomnik w Polsce. Pomnik z napisami w pięciu wersjach językowych został umieszczony na masywnym grobie austriackich Romów w obozie zagłady Kulmhof koło Chełmna nad Nerem. Roman Chojnacki był również bardzo pomocny podczas realizacji przez Ambasadę innych austriackich projektów dla Romów. Austriacki prezydent przyznał mu Złotą Odznakę Honorową za Zasługi dla Republiki Austrii.

Natomiast niżej podpisany zastępca dyrektora Instytutu Pamięci i Dziedzictwa ofiar Romów i Holokaustu był odpowiedzialny za przygotowanie i przebieg uroczystości w 2016 roku

która odbyła się w Lesie Rzuchowskim na terenie Muzeum byłego niemieckiego obozu zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem z okazji 75. rocznicy deportacji 5000 Austriackich Romów przez narodowych socjalistów na terytorium dzisiejszej Polski. Obchody okazały się wielkim sukcesem. Andrzej Sochaj, będąc współpracownikiem czasopisma „Romano Atmo”, regularnie pisze teksty o austriackich projektach romskich w Polsce i publikuje obszernie artykuły o obozie zagłady Kulmhof. Niebawem wyda obszerną publikację o tym obozie zagłady. Austriacki prezydent przyznał mu Złotą Odznakę Honorową za Zasługi dla Republiki Austrii.

Oprócz Romana Chojnackiego – prezesa Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku oraz Andrzeja Sochaja – zastępcę dyrektora Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu podczas tej uroczystości zostały również odznaczone inne osoby:

- Bożena Dominiak, Wójt Gminy Grzegorzew;
- dr Anna Ziółkowska, Dyrektor Muzeum Martyrologicznego w Żabikowie – Luboniu;
- Maria Goldstein, Członkini Instytutu Tolerancji w Łodzi.

Fot. Aleksandra Wysocka

Fot. Aleksandra Wysocka

– *Wszystkie te osobistości w przeciągu ostatnich lat w związku z uroczystościami upamiętnienia Austrii poczyniły ogromne zasługi, które wykraczają daleko poza na co dzień wykonywane obowiązki i z tego względu przez Prezydenta Federalnego Republiki Austrii prof. dra hab. Aleksandra Van der Bellena zostały im przyznane austriackie odznaczenia państwowe* – mówił ambasador Austrii Thomas M. Buchsbaum.

W czasie uroczystości wystąpił Chór Dziecięcy Miasta Łodzi, który – wykonując pieśni i piosenki w różnych

językach – przypomniał i przybliżył wszystkim zebranym piękno wielokulturowości, która charakteryzuje Łódź. Dyrygentem i kierownikiem chóru od lat jest Waldemar Sutryk.

Jesteśmy dumni i zadowoleni z faktu docenienia naszych starań, naszej dotychczasowej pracy przez najwyższe władze Republiki Austrii. Zapewniamy, że nadal będziemy wypełniać naszą misję chronienia pamięci o zamordowanych Romach i Sinti podczas II wojny światowej (1939-1945).

Andrzej Sochaj

Nagroda pał bary buty

Prezeso dre Romano Związko dre Szczecinko i vicedyrektoro dre Romano Instytuto dre Szczecinko dre dyves 12 majo 2017 berś čhine uhonorowana pełde Prezydento Austrii Alexander Van der Bellen Sovnakune Odznakenca Honorowa pał Zasługi Republikake Austrii. Daja nagroda dorestłe pał buty savi kerenys pał rypyryben austriacke Romen, saven Sasy zamarde dre II svetytko maryben dre lagro zamarybnytko Kulmhof dre Chełmno paś Ner.

tlum. Ania Peretka

Wiadomość pał odznaczenio isys łenge baro zaskoczenio. Buty savi kerenys pełde bersia na kerenys pał dova kaj te doresen saveś nagrody i poklasko, ale dałeske kaj ciacipen historyczno te javeł dzindło, kaj ceło sveto te dodzineł pes zamarybnatyr savo romani nacja przegeja pełde Sasendyr, pał rypyryben Porajmos. Peskre buciasa kaj te javeł rypyrdy romani dukhani historia, kamenys te kereł przestroga dołenge, kaj ceło ciro na dykhen, kaj sare manusia isy równa obojętnie savi isy łen cypa, nacja czy religia.

Odznaka Honorowo pał Zasługi Republikake Austrii isy najbaredyr odznaczenio państwowo dre ranga ordero dre Republika Austrii. Ordero dava čhija ustanowiono dre 2 kwietnio 1952 berś pełde Rada Narodowo Republiki Austrii. Przydzineł da ordero Prezydentto Federalno Republiki Austrii obywatelenge Austriatyr i vavire themendyr pał wybitna dokonani obyvatelska i zasługi Republikake Austrii.

Uroczystość pał dekoracja odznaczone manusien isys kerdy 28 sierpnia da berś dre Sala Prezydialno dre Urzędto Forytko dre Łódź. Ordero wręczynelys ambasadoro Austriakro dre Polska dr Thomas M. Buchsbaum. Isys adoj pasie dava but zamangdłe raja: prezydentto Łodzi Hanna Zdanowska, pošto dre Sejmo RP Cezary Grabarczyk, wicemarszałko dre województwo wielkopolsko Wojciech Jankowiak, dyrektor dre Biuro Wojewody Tobiasz Bocheński, przewodnicząco NSZZ „Solidar-

ność” Piotr Duda i varykicy honorowa konsuli. Uroczystość isys kerdy khetanes też i pał vavir okazji, kaj phirado čhija nevo Konsulato Austrii dre Łódź i vligirde nevo konsulo honorowo Paweł Zyner, a paś dava isys pożegnanio ambasadoros Austriakro – dr Thomas M. Buchsbaum, savo kończyneł peskry misja dyplomatyczno dre Polska. Nevy siedziba Konsulato Austrii dre Łódź isy pe ulica Juliana Tuwima 17a – „Dom Otto Gehlinga”.

Ambasadoro Austriakro dr Thomas M. Buchsbaum – paś da manusiestyr trzeba pes chwila te zarykireł i te phe-neł łestyr varykicy łava, łacne łava, pełde dava kaj dava raj ciaciunes pe dava zasługineł. Ambasadoro Buchsbaum wspierynelys romani tyknedyr nacja, wspierynelys Romen kaj te najaveł za-biškirdo Porajmos. Kerełys łacni khetani współpraca Romane Związkosa dre Szczecinko, kaj te javeł zarypyrdo zamaryben Romen pełde Sasendyr dre lagro Kulmhof dre Chełmno paś Ner. Syr rzadko savo raj wspieryneł romani nacja, kaj te sykaveł cacipen historyczno i pał dava baro parykiryben łeske. Adaj dre Łódź isys łeskry ostatnio oficjalno wizyta, pełde dova kaj kończyneł peskry misja dyplomatyczno dre Polska. Isys adaj ambasadoro pełde čtar berś. Parykirdzia zamangdłe manusienge pał khetani współpraca, a manusia parykiryneł łeske pał da bersia łacni buty.

Roman Chojnacki, Prezeso dre Romano Związko dre Szczecinko i Andrzej Sochaj, vicedyrektoro dre Romano Instytuto dre Szczecinko Sovnakuni Odznaka Honorowo pał Zasługi Republi-

kake Austrii dorestłe pał butebersitko buty savi kerenys pał rypyryben austriacke Romen i Sinti Burgenlandostyr dre Austria, saven Sasy zamarde dre II svetytko maryben dre lagro merybnytko Kulmhof dre Chełmno paś Ner. Da duj manusia dre khetani współpraca vavir čhane instytucjenca doligirde ke dova kaj dre Chełmno paś Ner terdo isy pomniko pał rypyryben zamarden adoj Romen. Jone też kereneys popularyzacja pał da dukhani romani historia dre lagro Kulmhof dre media, dre vavir čhane publikacji i dre rakhibena, wystawy, konferencji i warsztaty sykalkirde save kerenys i pe save isys dre celi Polska Romano Związko i Romano Instytuto Szczecinkostyr.

Isy bary szansa kaj jescze dre dava berś vydyni javeła pustik savi kerdzia vicedyrektoro dre Romano Instytuto Andrzej Sochaj, kaj khareł pes „Zamaryben Romen i Sinti dre jekhto, sasytko, nazistowsko lagro zamarybnytko Kulmhof dre Chełmno paś Ner” – dre duj čhibia: polsko i sasytko. Isy plano kaj oficjalno prezentacja da pustik javeła kerdy dre dyves 8 grudnio da berś. Dova kaj vykendyno isy dava dyves nani przypadko, pełde dova kaj dre do dyves vyperela 76. rocznica pał jekhto transporto manusitko ke do lagro, save čhine później adoj zamarde. Dre 8 grudnio 1941 berś dre sasytko, nazistowsko lagro zamarybnytko Kulmhof dre Chełmno paś Ner Sasy zamarde 700 Čhinden, saven jandyne adoj jekh dyves gił forycostyr Koło na dur lagrostyr. Syr dykhas adzia ciaciunes jekhto transporto manusitko isys adoj dokład-

Fot. Aleksandra Wysocka

nie dre rat 7 pe 8 grudnio 1941 berś. Adzia zacznindzia pes zamaryben dre jekhto sasytko lagro zamarybnytko pe okupowana phuvia polska KL Kulmhof am Ner, savo isys dre kotyr Polska kaj kharełys pes Kraj Warty (sasytkes Reichsgau Wartheland).

Uroczysto sykaiben pomniko rypyrybnytko zamarde Romenge dre lagro Kulmhof isys dre dyves 3 sierpnio 2016 berś dre Veś Rzuchowsko adoj kaj isys sasystko, nazistowsko lagro zamarybnytko Kulmhof dre Chełmno paś Ner. Honorowo patronato pe da uroczystość dyne Prezydenty Polskakro i Austriakro.

Dre przepheniben paś przydzindy nagroda Chojnackuneske ambasadoro phendzia dokładnie manusienge paś save bucia jov doreseł da nagroda. Phendzia kaj Prezeso Romano Chojnacki dre 2016 berś zorganizyndzia uroczystośći rypyrybnytko paś okazja 75. rocznica deportacja 5 tysięcy Roma austriacka pełde Sasendyr ke Polska. Podkreślindzia też kaj jov isys też odphendło Polskatyr paś budowa pomniko. Uroczystość rypyrybnytko isys siukar, javne adoj but manusia i paś parykiryben łeske isys dava baro sukceso. By łeskro najaviaby kerdo da rypyrybnytko pomniko zamarde adoj Romenge.

Pe pomniko isys ćhinibena dre pańć ćhibia, a isy thodo pe baro grobo zamarde adoj austriacke Romengro. Syr phendzia ambasadoro, Chojnacki isys też but pomocno paś vavir projekty, save Ambasada Austrii kerelys Romenge. Paś dava saro Prezydento Austrii przykerdzia łeske Sovnakuni Odznaka Honorowo paś Zasługi Republikake Austrii.

Ambasadoro rakirdzia też paś przydzindy nagroda vicedyrektoroske dre Romano Instytutu kaj khareł pes Andrzej Sochaj. Dava manuś isys odphendło paś przygotowanio i przebiego do ceło uroczystość paś sykaiben pomniko kaj isys dre dova berś dre Chełmno paś Ner. Manuś dava isy stało współpracowniko dre gazeta romani Romano Atmo, adoj ćhineł bare artykuły paś austriacka projekty Romenge dre Polska i paś zamarde Romendyr dre lagro Kulmhof. Na hara vydeła pustik paś da lagro i romani dukhani historia, savi adoj pes kerdzia. Paś dava saro Prezydento Austrii przykerdzia łeske Sovnakuni Odznaka Honorowo paś Zasługi Republikake Austrii.

Ale na tylko da duj manusia do-restłe dre do dyves dasave nagrody. Odznaczeni dorestłe jescze: Bożena Dominiak, Wójtó dre Gmina Grzego-

rzew; dr Anna Ziółkowska, Dyrektorka dre Muzeum Martyrologiczno dre Żabikowo dre Luboń; Maria Goldstein, Działaczka dre Instytutu paś Tolerancja dre Łódź.

– *Sare da manusia pełde ostatnia varykicy bersia kerde bare bucia paś austriacka uroczystośći rypyrybnytko i isy ten paś dava bare zasługi. Jone kerelys but butedyr syr łengro normalno sodyvesytka obowięzki i paś dava saro Austriakro Prezydento Aleksander Van der Bellen przydzindzia łenge austriacka odznaczeni państwowa* – phendzia ambasadoro Austriakro dr Thomas M. Buchsbaum.

Pe uroczystość isys też występo savo kerdzia Chóro Ćhavorytko Forostyr Łódź, savo bagelys gila dre vavir ćhane ćhibia i sykadzia sarenged adoj syr siukar isy but kultury, a dałestyr dzindłó isy foro Łódź. Dyrygento i kierownikó dre chóro bersiendyr isy Waldemar Sutryk.

Sam dumna i dre frejdy dołestyr kaj jamary buty isy doceniono pełde Republika Austrii. Phenasy kaj duredyr kersam jamary misja paś rakhiben rypyryben paś zamarde Romendyr i Sinti dre II svetytko maryben.

Hard work awarded

The President of Polish Roma Union based in Szczecinek and the deputy director of the Institute of Remembrance and Heritage of the Roma and the Holocaust Victims in Szczecinek were honored by the President of the Republic of Austria Alexander Van der Bellen with the Honorary Gold Medal of Merit for the Republic of Austria on 12 May 2017. It was made as a memorial work for the Austrian Roma who were murdered during the Second World War in the Kulmhof Nazi extermination camp in Chełmno on the Ner.

łum. Kamila Zarębska

Something ends and something starts

The celebration began with the national anthem of the Republic of Austria, the Republic of Poland and the European Union (in Polish and in German).

In the speeches, the President of Łódź, the deputy, the representatives of the Marshal's Office and the voivodship office of Łódź underlined the merits of Professor Szczepan Miłosz, who in 1997 was the creator of the Austrian Consulate in Łódź. For more than two decades, during his performance of this honorable function, a significant revival of Polish-Austrian relations

The message of being awarded was a great surprise. Their work on commemorating the Roma was not done for the sake of applause or decorations, but for the consolidation of historical truth, to convey to the world the truth about the martyrology of the Roma people and caution for those who still do not see that all people are equal regardless of the color of skin, origin and religion.

The Honorary Gold Medal of Merit for the Republic of Austria is the highest national award of the rank of the Order. This award was established on April 2, 1952 by the National Council of the Republic of Austria. It is given by the President of the Federal Republic of Austria to Austrian citizens and foreigners for outstanding citizenship and merit for the Republic of Austria. This honor is granted for life.

The reverse of the medal is represented by an eagle of the Republic surrounded by bay leaf's wreath with the crests of the Austrian Lands: Upper Austria, Lower Austria, Carinthia, Salzburg, Styria, Tyrol, Vorarlberg Burgenland and Vienna. On the reverse is the motto "FÜR VERDIENSTE UM DIE REPUBLIK ÖSTERREICH".

The decoration ceremony was held on August 28 in the Presidential Hall of the City Hall in Łódź. Cezary Grabarczyk, deputy to the Polish Parliament, Wojciech Jankowiak, Deputy Marshal

of the Wielkopolska Region, Tobiasz Bochenski, the director of the Voivodship Office, Piotr Duda, the chairman of the NSZZ Solidarity, and honorary consuls from Poland, as well as honorary consuls of other states having their seat in Łódź was made by Austrian Ambassador to Poland Dr Thomas M. Buchsbaum.

This ceremony coincided with the opening of the new Austrian Consulate in Łódź and the new general consul, Paweł Zyner, as well as the farewell to the Ambassador of Austria Dr Thomas M. Buchsbaum, who completed his diplomatic mission in Poland. It is worth mentioning that the Austrian Consulate is based on Julian Tuwim 17a Street and it is "Otto Gehling's House".

Fot. Aleksandra Wysocka

Fot. Urząd Miasta Łodzi

took place in all areas of social, artistic and political life. Speakers welcomed Paweł Zyner as well, wishing him success while serving as honorary consul of the Republic of Austria in Poland. Speakers said that the predecessor hitched the bar high, but the new consul wants to continue the good run of the Austrian institution in Łódź, and even expand its activity.

At the ceremony Dr Thomas M. Buchsbaum stated that Łódź and the Łódź Voivodship are linked in many aspects to Austria: historically, economically, politically, as well as in the sphere of culture and science. The Łódź Region and its capital maintain the most intense relations with Austria. *"I am very pleased that in the person of Paweł Zyner as honorary consul, Austria has gained an outstanding representative of the Łódź Region, who – by many years of personal experience – knows Austria well, has many friends there, comes from Łódź and by his involvement he created a successful enterprise here; someone who is well known and appreciated"* – said the Ambassador.

Paweł Zyner, as he describes himself, is a gastronomist and entrepreneur responsible for seven restaurants, a catering company and an international liquor store. His goal is to expand contacts with Styria and to initiate cooperation with Salzburg and Upper Austria. *"I think, for example, of the Łódź partnership with a similar Austrian city and the cooperation of Polish and Austrian tourist schools."* – said Zyner.

There are 40 Austrian companies operating in Łódź Region. The annual turnover between Austria and the Łódź Voivodeship amounts to PLN 900 million.

Farewell to Austrian Ambassador Dr. Thomas M. Buchsbaum

It was the last official visit of Thomas M. Buchsbaum in Łódź. The Ambassador ends his four-year diplomatic mission in Poland. The Ambassador thanked all invited guests for close and comprehensive cooperation with the province as well as with the city, which has close relation with Austria.

Decoration

Roman Chojnacki and Andrzej Sochaj received the Honorary Gold Medal of Merit for the Republic of Austria above all for their long and fruitful efforts to commemorate the Austrian Roma and Sinti from Burgenland, the Republic of Austria, who were murdered in the former German Nazi death camp Kulmhof in Chełmno on the Ner as well as various dissemination of knowledge on the subject in the mass media, in numerous publications and in times organized by the Institute of Memory and Heritage of the Roma and Holocaust Victims conferences, workshops, exhibitions and various events throughout the country.

Most likely we will reveal the publication of Andrzej Sochaj entitled *"The Holocaust of Roma and Sinti in the former, first German Nazi death camp Kulmhof in Chełmno on the Ner during the Second World War (1941-1945)"* in Polish and German this coming autumn. The planned official presentation of this study will take place on December 8th this year. On this day will be the 76th anniversary of the first transport of victims to this camp. On December 8, 1941, in the former German Nazi extermination camp Kulmhof in Chełmno on the Ner, the Germans murdered 700 Jews brought from the nearby Koło the day before. To be precise, it must be stated that the first transport was taken by the former German camp Kulmhof on the Ner the night of 7 to 8 December 1941. This was the beginning of a criminal activity in the first German immediate death camp in the occupied Polish lands of KL Kulmhof on the Ner, back then – Wartburg (Reichsgau Wartheland).

There were also other persons honored during the ceremony: Bożena Dominiak, commune administrator of Grzegorzew, Dr Anna Ziółkowska, Director of Martyrological Museum in Żabikowo – Luboń and Maria Goldstein, Member of Institute of Tolerance in Łódź.

"All of them have made recently a great merit in commemoration of Austria, which goes far beyond the daily duties performed and therefore they were awarded by the Federal President of the Republic of Austria" – said Dr Thomas M. Buchsbaum.

During the ceremony performed the Children Choir Children of Łódź, which – by singing songs in different languages – reminded and brought closer the beauty of multiculturalism, which characterizes Łódź. Waldemar Sutryk has been the conductor of the choir for years.

We are proud and pleased that our efforts and our past work are appreciated by the highest authorities of the Republic of Austria. We assure that we will continue to fulfill our mission of preserving the memory of the Roma and Sinti murdered during World War II (1939-1945).

Śladem romskiej zagłady

Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów

Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów wyruszył w czwartek 27 lipca w drogę sprzed Muzeum Etnograficznego w Tarnowie. Jego uczestnicy przez cztery dni będą podróżować po Małopolsce, odwiedzając miejsca zagłady Romów w czasie II wojny światowej i propagując kulturę romską. Najpierw odwiedzą Żabno, potem zatrzymają się w Borzęcinie Dolnym, a ostatnie obozowisko rozbijają w Szczurowej. Tabor Pamięci Romów to kolorowe cygańskie wozy pieczołowicie odrestaurowane przez swych właścicieli i kawalkada samochodów z Romami z Polski oraz Ukrainy, Francji, Szwecji, Węgier i Wielkiej Brytanii. Wiele uczestników dołącza do taboru w kolejnych dniach jego wędrówki. Na mecie w Szczurowej jest zazwyczaj kilkaset osób.

Ryszard Bańka

Fot. Natalia Gancarz

Pierwszy Tabor wyruszył z Tarnowa w 1996 roku. Było to 32 lata po tym, jak władze PRL wydały Romom zakaz wędrowania i nakazały osiedlić się w miejscach ostatnich postojów. Tabor, którego pomysło-

dawcą był Adam Bartosz, antropolog, znawca kultury Romów, były dyrektor Muzeum Etnograficznego w Tarnowie. Tegoroczny Tabor był osiemnastą pielgrzymką po miejscach pamięci i przypomnieniem dawnego, wędrownego trybu życia. Ponadto, wspomniano 80. rocznicę koronacji Króla Polskich Cy-

ganów Janusza Kwieka, zorganizowano artystyczny plener sztuki romskiej oraz odsłonięto nowy Pomnik Pamięci o Zagładzie Romów na cmentarzu w Borzęcinie Dolnym. Na zakończenie Taboru w Szczurowej odbył się tradycyjny koncert muzyki cygańskiej. W tym roku wystąpił zespół Perła i Bracia.

Każdy Tabor zatrzymuje się w miejscach pamięci o zagładzie Romów. Pierwszym przystankiem jest plac przed Starym Cmentarzem w Tarnowie, gdzie znajduje się Pomnik Ofiar Wojny i Faszyzmu, odsłonięty 19 czerwca 1966 roku w 26. rocznicę pierwszego transportu więźniów do obozu koncentracyjnego KL Auschwitz w Oświęcimiu. Następnie wozy pojechały do Żabna. Na miejscowym cmentarzu uczczono pamięć pomordowanych, bezimiennych Romów. Naziści rozstrzelali tu prawdopodobnie 49 Romów niemieckich i 12 węgierskich. Zbiorowa mogiła była miejscem, przy którym modlono się za dusze zmarłych. Późnym popołudniem Tabor dotarł do głównego obozu w Szczurowej, skąd następnego dnia wyruszył do Borzęcina Dolnego. To miejsce kolejnego ludobójstwa Romów. W lipcu 1943 roku niemieccy żandarmi i polscy policjanci zatrzymali w okolicy miejscowości Wał-Ruda grupę 29 Romów. Było to 3 mężczyzn, 5 kobiet (w tym jedna w bardzo późnym wieku) i 21 dzieci w wieku 4-12 lat oraz 1 niemowlę. Wozami miejscowych chłopów przewieziono ich do borzęcińskiego lasu, polecono położyć się twarzą do ziemi i zastrzelono. Prawdopodobnie udało się uciec jednemu mężczyźnie. Ofiary to Romowie z grupy Polska Roma: Majewscy, Kwiatkowscy, Chmielewscy oraz miejscowi, osiadli prawdopodobnie w Szczurowej, Cioronie. Na miejsce egzekucji ściągnięto okolicznych mężczyzn, kazano im wykopać dół i pogrzebać zwłoki rozstrzelanych. W 1959 roku szczątki

ofiar zostały ekshumowane i pochowane w zbiorowej mogile na cmentarzu parafialnym w Borzęcinie Dolnym. W 2010 roku uczestnicy Międzynarodowego Taboru Pamięci Romów na miejscu mordu wkopali brzozywy krzyż, a 23 lipca 2011 roku podczas XII Międzynarodowego Taboru Pamięci Romów odsłonięto tam pomnik poświęcony pomordowanym. Autorką pomnika jest romska artystka, absolwentka krakowskiej ASP Małgorzata Mirga-Tas. Pomnik stoi przy drodze, na niewielkim piaszczystym pagórku, na betonowej płycie znajdują się drewniane rzeźby: od frontu postać opadającej kobiety, nad nią tablica z inskrypcją, a z tyłu klęczące dziecko. Wokół pomnika znajduje się 29 granitowych otoczków symbolizujących ofiary. Na tablicy umieszczono inskrypcję zawierającą fragment pieśni Papuszy, którą przygotowała Natalia Gancarz:

„NIE BYŁO ŻYCIA DLA CYGANÓW W MIEŚCIE I NA WSI ZABIJALI, ZABIJALI NAS. CO ROBIĆ? Z DZIEĆMI CYGANKI W LAS, DALEKO W LAS, BY NIE ZNALAZŁY NAS NIEMIECKIE PSY. (PAPUSZA)
MIEJSCE PAMIĘCI O 29 ROMACH: 3 MĘŻCZYZNACH, 5 KOBIETACH I 21 DZIECIACH, ZASTRZELONYCH TUTAJ PRZEZ NIEMCÓW W 1943”

22 kwietnia 2016 roku pomnik został zdewastowany: stelę przewrócono z betonowej podstawy, a rzeźby porąbano na kawałki siekierą. Dzięki interwencji prezydenta RP Andrzeja Dudy, Muzeum Etnograficzne w Tarnowie otrzymało wsparcie finansowe, które pomogło w odbudowie monumentu. Odnowiony pomnik (zupełnie nowe postacie oraz płyta z obciętymi postrzępionymi bokami, zupełnie nowe

tablice na pomniku i informacyjna), przyjechał z pracowni w Bukowinie Tatrzańskiej i został postawiony już w lipcu 2016 roku, a uroczystość odsłonięcia odbyła się 1 sierpnia, w przeddzień Międzynarodowego Dnia Pamięci o Zagładzie Romów, podczas kolejnej edycji Międzynarodowego Taboru Pamięci Romów. To w miejscu zagłady.

Gdy przed laty odnaleziono miejsce mordu szczątki ofiar ekshumowano i złożono je w symbolicznej mogile na borzęcińskim cmentarzu. Mogiłę oznaczono krzyżem z tabliczką z nazwiskami pomordowanych. Z czasem tabliczka odpadła, a rdzewiejący krzyż wymagał pilnego remontu. Mijały kolejne lata i zrodził się projekt bardziej trwałego upamiętnienia pomordowanych, ale cmentarz zapełniał się kolejnymi mogiłami i niemożliwe stało się godne

i trwałe upamiętnienie tego miejsca stosownym pomnikiem, dlatego szczątki romskich ofiar, w kwietniu tego roku dzięki m.in. zabiegom Adama Bartosza, przeniesiono w inne miejsce. Pomnik – Nagrobek Pamięci o Zagładzie Romów na nowej mogile, to wykonana z piaskowca rzeźba przedstawiająca rodzinę cygańską. Jej autorem jest węgierski artysta Andras Kallaia. Współpracował z nim polski Rom mający zakład kamieniarski w Brzostku. Pomnik odsłonięto przy udziale miejscowych władz, a postawiono go dzięki dotacji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W sobotę Romowie udali się na cmentarz w Szczurowej, gdzie wraz z Kapłanem Romów ks. Stanisławem Opockim oraz ks. proboszczem tutejszej parafii Wiesławem Majką i władzami samorządowymi reprezentowa-

nymi przez Wójta Gminy Szczurowa Mariana Zalewskiego oraz Przewodniczącego Rady Gminy Kazimierza Tyrchę modlili się nad mogiłą 93 Romów zamordowanych przez hitlerowców. Miało to miejsce 3 lipca 1943 roku. O godzinie 3 rano nazistowski kat Engelbert Guzdek wraz z esesmanami i granatowymi policjantami otoczył romską osadę w Szczurowej i nakazał ich wypędzenie z domostw. Przerazeni Romowie błagali o litość. Wójt, widząc beznadziejną sytuację, prosił by chociaż pozostawić w domach starszą i dzieci. Ale wachmistrz SS Engelbert Guzdek był nieczuły na błagania. Był to wysoki, potężnie zbudowany mężczyzna, z zawodu rzeźnik. Swoją matkę zabił tylko dlatego, że była Polką. Bez namysłu strzelił do jednego z muzyków, który upuścił swoje skrzypce. Widząc to, Romowie popadli w panikę. Guzdek nakazał wójtowi cygańskiemu uspokoić pobratymców, a gdy wójt zdecydowanie się przeciwstawił, został zastrzelony. Następnie wozy z Romami ruszyły w kierunku cmentarza. Po drodze, uproszono Guzdkę, by puścił wolno jedno mieszane małżeństwo. Gdy konwój 11 furmanek zatrzymał się by małżeństwo to mogło zejść z wozu, uciekło troje dzieci. Jednym z tych dzieci była Krystyna Białoń, obecnie Krystyna Gil, która jest dzisiaj Prezesem Stowarzyszenia Kobiety Romskich w Polsce. Na cmentarzu Guzdek osobiście dokonywał egzekucji. Strzelał w tył głowy.

Niemowlęta roztrzaskiwał o mur. Zamordowani wpadali do wykopanego dołu. Dających oznaki życia nie dobijano. Zasypano wapnem i ziemią. „Mogila podnosiła się i ruszała” – wspominała Krystyna Gil – „słysząc było głośnie z ziemi”. Zabudowania romskie w Szczurowej spalono, ziemię zaorano. Lista ofiar zachowała się w szczurowskim kościele, nie są bezimienni. W 1956 roku, z inicjatywy Powiatowego Zarządu ZBOWiD w Brzesku, na mogile Romów ustawiono pamiątkowy głaz z okolicznościowym napisem. Jest to zarazem pierwszy pomnik postawiony dla upamiętnienia romskiej zagłady. Szczurowa, poza obozem Auschwitz-Birkenau, jest miejscem,

w którym jednocześnie zamordowano największą ilość Romów.

Zupełnie nowym elementem tegorocznego Taboru była artystyczna aktywność w romskim obozowisku. Stało się tak za sprawą Małgorzaty Mirgi-Tas (autorki pomnika w Borzęcinie Dolnym), która zorganizowała plener artystyczny Jaw Dikh z udziałem artystów z Węgier, Słowacji, Czech, Polski oraz z Anglii, których działania mają źródło w kulturze romskiej. W tegorocznym plenerze uczestniczyła mieszkająca od kilku lat w Andaluzji Boguśka Delimata, instruktorka tańca flamenco. W obozowisku romskim w Szczurowej uczyła tego żywiołowego tańca każdego, kto tylko chciał. Podczas plenero-

wych działań nie tylko tworzone dzieła sztuki, ale także toczono dyskusje, wymieniano doświadczenia i spostrzeżenia na temat sytuacji Romów w Polsce i na świecie. W sobotę wieczorem, już poza działaniami plenerowymi, w Parku Kępińskich w Szczurowej z koncertem muzyki cygańskiej, wystąpił zespół „Perła i Bracia”. Skoczne dźwięki porwały do tańca. W niedzielę Tabor wyruszył w drogę powrotną.

Uczestnicy Taboru starają się brać udział w tej swego rodzaju pielgrzymce cygańskimi wozami. Kilka osób odnalazło porzucone jeszcze w latach sześćdziesiątych wozy i wyremontowało je. Jednym z nich jest Andrzej Grzymała-Kazłowski, który od kilku lat przywozi swój wóz na lawecie, a w Tarnowie pożyczka konie i jedzie do Szczurowej. Podobnie czyni Tadeusz Krzyżanowski, Rom z Bydgoszczy, który zagrał w filmie Krauzego ojca Papuszy, romskiej poetki. Jego wóz wprowadzie całą trasę pokonuje na lawecie, ale służy mu podczas Taboru jako mieszkanie. Kolejnym zabytkiem w Taborze był wóz wyremontowany przez Barbarę Weigl, profesor Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej w Warszawie. Wszystkie pojazdy można było oglądać w tradycyjnym obozowisku romskim w parku w Szczurowej.

Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów corocznie realizowany jest dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz dotacji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

MAŚKRETHEMYTKO RYPYRYBNYTKO TABORO ROMANO

Dromenca kaj zamarenys Romen

Maśkrethemytko Rypyrybnytko Taboro Romano vytradyja dre drom czwartkune dre dyves 27 lipco śtetostyr gił Muzeum Etnograficzno dre Tarnów. Manusia kaj javne pe dabersitko Taboro pełde ćtar dyves tradena pełde droma dre Małopolska, kaj te zarykireł pes dre śtety kaj Sasy dre dujto svetytko maryben zamarenys Romen, te odden łenge patyv i te sykaven siukar romani kultura. Pe jangił traden ke Żabno, pošli dova zarykirena pes dre Borzęcin Dolny, a pe końco račkirena dre Szczurowa. Dre Rypyrybnytko Taboro Romano traden Roma dre siukar vykerde romane phurane vurdena grenca i vurdenenca na tylko cełe Polskatyr, ale i Ukrainatyr, Francjaty, Szwecjaty, Węgrendyr i Bare Brytaniatyr. Buta manusia dotraden ke taboro pe vavir i tryto dyves syr vytradeł Tarnowatyr. Dre ostatnio dyves dre Szczurowa isy już zawsze vaviricy sieła manusia.

Jekhto Taboro vytradyja Tarnowaty dre 1996 berś, 32 berś pošli dova syr pał komuna vydyne ciacipen kaj Romenge nani frei te dzidziot dre tradypen i musinen pes jone te osiedlineł dre śtety kaj dre do ciro isys terde taborencza. Pe pomysło kaj te kereł dasavo rypyrybnytko taboro vpeja Adam Bartosz, antropologo, speco pał romani kultura, savo isys dyrektoro dre Muzeum Etnograficzno dre Tarnów. Da sare bersia Taboro to najbutedyr łeskry zasługa i łeske pał dawa parykirybena. Dabersitko Taboro isys już 18 pielgrzymka ke rypyrybnytko śtety adzia dukhane Romenge, ale też i rypyryben phurano romano dzipen syr tradenys pe vesia. Dre dawa berś pe Taboro rypyrdy isy też 80. rocznica syr isys koronacja kaj Janusz Kwiek čhija Khinigo Polske Romengro. Pał daja okazja isys kerdo artystyczno plenero kaj sykady isys sztuka romani i sykade nevo Pomniko Rypyrybnytko pał Porajmos pe cmentaro dre Borzęcin Dolny. Pe zakończeniu Taboro dre Szczurowa isys kerdo siukar koncerto gila romane, dre savo dre dawa berś basiavełys ze-społo Peřa i Bracia.

Sare Tabory, pełde sare bersia zarykiren pes dre śtety kaj Sasy zamarenys Romen. Jekhto śteto isy placo gił Phurano Cmentaro dre Tarnów, kaj isy Pomniko pał Ofiary dre Maryben i pełde Faszyzmo, sykado dre 19 czerwco 1966

berś dre 26. rocznica jekhto transporto śtarybnytko ke lagro merybnytko KL Auschwitz dre Oświęcim. Pošli dova vurdena tradyne ke Żabno. Adoj pe cmentaro manusia oddyne patyv pał rypyryben zamarde adoj narozdzindlen Romen. Nazisty zakariedyne adoj 49 sasytke Romen i 12 Węgrendyr. Manusia sphendłe adoj Devłores pal mułorendyr gił tengero khetano grobo. Pošli phaś dyves Taboro dotradyja ke baro bungalo dre Szczurowa, a doryk pe vavir dyves vytradyja ke Borzęcin Dolny. Adoj isy śtety kaj isys baro zamaryben Romen. Dre lipco 1943 berś sasytka i polska hełade zarykirde pał Wał-Ruda 29 dzienen Romen. Isys maśkre łendyr 3 mursia, 5 dziuvla (jekh łendyr phurory Romni) i 21 čhavore dre bersia 4 ke 12 berś i jekh tyknoro

čhavoro. Vurdenenca save line śtetytke gadziendyr przeligirde łen ke veś paś Borzęcin, dyne godli kaj te thoven pes te pasioł mujenca ke phuv i zakariedyne łen. Naktóra poden kaj udyja pes te hylcioł jekhe mursieske. Zamarde manusia isys Polska Roma, łava: Majewska, Kwiatkowska, Chmielewska i śtetytka, kaj obešte prawdopodobnie dre Szczurowa, Ciorony. Pe śteto zamarybnytko jandyne śtetytke mursien, kaj te vyhanden phuv i te zahanden adoj zamarde Romen. Dre 1959 berś raja nakazyndłe te vyhandeł adoryk mułoren, kaj te garuven łen dre khetano grobo pe cmentaro dre Borzęcin Dolny. Pe Maśkarethemytko Rypyrybnytko Taboro Romano dre 2010 berś manusia vmarde trusiu brzożaty dre śteto kaj zakariedyne Romen, a dre dyves 23

Sobotake Roma tradyne pe cmentaro dre Szczurowa. Adoj phenenys Devłores paś grobo kaj pašte isy 93 Roma zamarde pełde hitlerowcendyr. Khetanes Romenca modlineny pes Rasiaj Romano Stanisław Opocki, proboszczo dre doja parafia Wiesław Majka, Wójtą Gmina Szczurowa Marian Zalewski, Przewodniczącą Rady Gminy Kazimierz Tyrcha. Da dukhani historia zamarybnytko kerdzia pes dre 3 lipco 1943 berś. Dre tryto štunda raty nazistowsko hyria manuś Engelbert Guzdek khetanes esesmanenca i granatowe heładenca otoczyndzia romani osada dre Szczurowa i vytradyne ten kherendyr. Przedarkiakirde Roma manges pał litość. Wójtó syr dykcja kaj sytuacja isy phary i mangipena čhi na dena, pomangdzia Sasos jeszcze kaj chociaź te čhen dre khera phure manusia i čhavore. Ale esesmano Engelbert Guzdek isys syr barestyr. Dava Saso isys hucio, sasto hylto, a zawodo isy łes rzeźniko. Peskre dajoria zamardzia tylko daleske kaj isys joj Polka. Dasavo dava isys hyria manuś. Čhi peske na kerety mangipenena i adzia syr čhi kariedyja dre basiaibnytko Romestyry, saveske od razu vypene vastendyr łeskre skrzypki. Syr Roma dava dyktłte vpeno dre panika. Guzdek dyja godli ke romano wójtó kaj kaj te uspokoinel Romen, a syr phuro Rom na kandyja łes, Saso zakariedyja łes. Sasy line čhurdyne Romen pe vurdena grenca i tradyne dre ryk kaj isys cmentaro. Dre drom vymangdłte Guzdekos kaj te vymekhel jekh phaś romano phaś gadzitko para. Syr 11 furmanki zarykirde pes kaj małżeństwo te zdian vurdenestyry, hylcine 3 čhavore. Isys maškre do tyknendyr čhajory kaj kharety pes Krytyna Białoń, kana Krystyna Gil, savi isy ke dadyves prezeso dre Stowarzyszenio Romniengro dre Polska. Pe cmentaro Guzdek korkoro zamare-

lipco 2011 berś pe XII Maškrethemytko Rypirybnytko Taboro Romano sykado isys adoj pomniko zamarde Romenge. Pomniko kerdzia romani artystka, absolwentka dre krakowska Akademia Sztuk Pięknych Małgorzata Mirga-Tas. Pomniko terdo isy paś drom, pe tykni bergica zantytko. Pe betonowo płyta isy rzeźby syry pereł, huciedyr łatyr tablica čhinibnasa, a pałujestyry čhavore pe cianga. Paś pomniko isy terde 29 granitowa bara, save symbolinen zamarde manisien. Pe tablica isy čhindłto kotyry wierszo savo čhindzia Papusza, a do čhiniben przygotyndzia Natalia Gancarz:

„NA SYS DZIPEN ROMEN DRE FORIA I DRE GAVA ZAMARENYS, ZAMARENYS JAMEN. SO TE KEREL? ROMNIA ČHAVORENCA DRE VEŚ, DUR DRE VEŚ, KAJ TE NA RAKHEN JAMEN SASYTKA DZIUKEŁA. (PAPUSZA)
ŠTETO RYPYRYBNYTKO PAŁ 29 ROMA: 3 MURSA, 5 DZIUVLA I 21 ČHAVORE, ZAMARDE ADAJ PEŁDE SASENDYR DRE 1943 BERŚ”.

Maškrethemytko Rypirybnytko Dyves pał Porajmos, pałe dre Maškrethemytko Rypirybnytko Taboro Romano. Dava saró dre šteto zamarybnytko.

Syr čhinavys sygedyr, bersia dałestyry odrakto čhija šteto, dre savo Sasy zamarde i zahandłte Romen Borzęcinatyr, a pošli dova raja vyhandłte i przeligirde mułoren ke khetano grobo pe cmentaro dre Borzęcin Dolny. Pełde bersia syr butedyry manusia isys garude pe do cmentaro, na sys adoj čhi šteto kaj fededyry te oddeł patyv romane mułorenge i te kerel łenge siukar pomniko. Pełde dava Adam Bartosz postaryndzia pes kaj dre kwietnio dava berś pałe przeligirde do mułoren dre vavir šteto. Kana isy ten dre nevo šteto siukar pomniko – Rypirybnytko Grobo pał Porajmos, kerdy piaskowcostyry rzeźba savi sykaveł romani familia. Kerdzia da rzeźba węgiersko artysta Andras Kallaia, a khetanes łesa kerety pomniko Rom, saves isy zakładó kamieniarsko dre Brzostek. Pe uroczysto sykaiben pomniko isys raja forytka, a kerdo isy pał dotacja savi dyja Ministro pał Kultura i Dziedzictwo Narodowo.

Dre dyves 22 kwietnio 2016 berś pomniko konś rozmardzia, pohagirdzia: stela vyryškirde betonowo podstawatyr, a rzeźby počhindłte toveresa pe kotyry. Pełde interwencja savi kerdzia Prezidenta Andrzej Duda, Muzeum Etnograficzno dre Tarnów doreščia łove kaj te odbudnyel pomniko. Nevo pomniko (neve postaci i płyta obćšindłte rygenca, neve tablicy pe pomniko i informacyjno), kerde dre Bukowina Tatrzańska i jandyne pe do samo šteto juź dre lipco 2016 berś, a uroczysto sykaiben isys dre dyves 1 sierpnio, jekh dyves gił

tyś Romen. kariatetyś dre paŭj siero. Tyknore čhavoren rozmaretys pe bara. Zamarde manusia vperenyś dre vyhandli phuv. Doŭen kaj denys jesyce znako dzipen na domarenys, tylko zahandŭ wapnosa i phuviasa. „Phuv pes hadetyś i ryszynetyś” – wspominiŭ Krystyna Gil – „siundŭ isys gŭosy teŭ phuviatyŭ”. Kherore romane dre Szczurowa ŝačkirde, a phuv zaoryndŭ. Lista zamarde Romen isy dre khangeri dre Szczurowa, nani jone byŭavytka, dzindŭ isy kon isys dova za manusia. Dre 1956 berŝ Powiatowo Zarządŭ ZBOWiD dre Brzesko kerdzia jekhto pomniko rypyrybnytko paŭ Porajmos. Uthodzia pe ŝteto kaj Sasy zahandŭ Romen pamiątkowo bar rypyrybnytko čhinibnasa. Poŝli lagro Auschwitz-Birkenau Szczurow isy ŝteto kaj Sasy zamarde najbutedyŭ Romen dre jekh ciro.

Dabersitko Taboro sykadzia teŭ soŝ nevo dotestyŭ syr isys adaj peŭde sare bersia. Nevi isys artystyčna aktywnoŝć dre romano bungalo. Artystka Małgorzata Mirga-Tas, doja čhaj kaj kerdzia pomniko dre Borzęcin Dolny, zorganizydzia plenero artystyčno Jaw Dikh pe savo javne artyśty Węgrendyŭ, Słowacjatyŭ, Czechendyŭ, Polskatyŭ i Angliatyŭ. Sare artyśty keren peskry sztuka związано romane kulturasa. Pe artystyčno plenero przytradyja teŭ Romni Polskatyŭ Boguŝka Delimata, savi bersiendyŭ beŝtli isy dre Andaluzja i sykklakireŭ adoj kheliben flamenco. Adaj teŭ sykklakireŭys da dzido kheliben kaŭdunes kon tylko kametyś te sykłŭ. Dre plenero artystyčno na tylko isys sztuka, ale teŭ isys pherdo dyskusji, khetane rakirybena paŭ sytuacja Romengry dre Polska i pe sveto. Sobotake

belwele poŝli plenero artystyčno, dre Parko Kępińsko dre Szczurowa isys koncerto romane gila, a basiaveŭys zespoŭo Peŭta i Bracia. Kurkes manusia save javne dre da berŝ pe Taboro roztradyne pes khere.

So berŝ pe Maŝkretymytko Taboro javen butedyŭ manusia save janden phurane vurdena romane, dasave syr vagestyŭ Roma tradenyś pe vesia. Varykicy dziene odrakŭte omekŭte bare bersia daŭestyŭ vurdena i siukar ŭen vykerde. Paŭ przykŭlado Andrzej Grzymała-Kaŭłowski, baro przyjacielo Romengro, savo varykicy bersiendyŭ jandŭ peskro vurden romano pe laweta, a dre Tarnŭw pacieŭ grajen i tradŭf do vurdensa ke Szczurowa. Podynes kereŭ Tedeusz Krzyŭanowski, Rom Bydgoszczatyŭ, kaj zabasiadzia Papsuzakre dades dre filmo romane poetkatyŭ kaj kerdzia Krauze. Ŭeskro phurano romano vurden ceŭo drom tradŭf pe laweta, ale peŭde ceŭo Taboro isy dava ŭeskro kher. Vavir zabytko dre Taboro isys vurden savo siukar vykerdzia Barbara Weigl, profesorka dre Wyŭŝzo Szkoŭa Psychologii Spoŭecznej dre Warszawa. Sare siukar phurane vurdena moŭna isys te obdykheŭ dre parko dre Szczurowa.

Maŝkretymytko Rypyrybnytko Taboro Romano so berŝ isy realizowano paŭ dotacja savi deŭ Ministro Spraw Wewnętrznycch i Administracji i Ministro paŭ Kultura i Dziedzictwo Narodowo.

ŭlum. Ania Perelka

Fot. Natalia Gancarz

Lovarzy w International Romani Union

Równanie do przodu

Świat pędzi do przodu jak oszałały. Rodzina ludzka stara mu się dotrzymać kroku. Starania te nie zawsze są zgodne z prawem. Często prawo jest naciągane lub wręcz łamane, aby tylko zdążyć ze wszystkim. Również Romowie usiłują zdążyć wsiąść do pociągu do przyszłości, podobnie jednak jak i nie-Romowie, często z naruszeniem prawa cywilnego i zwyczajowego. Niedotrzymanie norm prawa zwyczajowego jest szczególnie groźne, bo zrywa cienką nitkę jedności cygańskiej i wprowadza coraz to głębsze podziały. Romowie ze szczepu Lovara postanowili wzmocnić swoją pozycję wśród polskich Romów i w środowisku międzynarodowym i wskoczyć do pędzącego pociągu przyszłości przystępując do International Romani Union.

Cygany zatracają pobożność, często bluźnią przeciwko Bogu fałszywie przysięgając na jego imię, zaangażował się w różne formy spirytyzmu i okultyzmu. Fakty te dowodzą oczywistego zepsucia w różnym stopniu romskiej rodziny ludzkiej. Królują pycha, wynoszenie samego siebie, chciwe chwytywanie władzy, zamiłowanie do zaszczytów, wygod i luksusu, nietolerancja, wzajemne prześladowania, hipokryzja, oszustwa popełnione pod

przykrywką pobożnych celów, przesady, błędy, bluźnienie przeciwko ludziom oraz planom i dziełom bożym, usprawiedliwianie zła, nienawiść między rodami, sekciarstwo, rywalizacja, nieufność i zemsta, niszczenie i dyskryminowanie słabszych, degradacja, nadmierny sekciarski wpływ na rodzinę i wreszcie niemoralność. Jakże znany jest nam ten obraz.

Nie wszyscy oczywiście tak się zachowują, ale – mówimy to z żalem – nasze środowisko nie jest wolne

od tych przejawów zła. Człowiek jest tylko człowiekiem i nikt nie jest wolny od ułomności. Natomiast zgodnie z prawdą, z dużym zadowoleniem możemy stwierdzić, że zorganizowane społeczeństwo romskie unoszące w historii czasów i pór kult bytu trwania – w dużym stopniu zachowało swoją odmienną kulturę i zwyczaje. Ta kultura i obyczaje przekazywane są z pokolenia na pokolenie. Bycie tu i teraz oznacza istnienie każdego narodu. Wiele narodów, wiele cywilizacji np.

Azteków, już nie ma. Te kultury znamy już tylko z wykopalisk i innych przekazów. A my jesteśmy i trwamy na przekór wszystkim przeciwnościom losu. Czas więc abyśmy powrócili do dawnych czasów, w których wszyscy byliśmy sobie równi, kiedy nie było waśni między nami, a panowała powszechna zgoda i zrozumienie. Tylko szeroko pojęta zgoda, poparta szeroką wiedzą, może pomóc nam w zrozumieniu zjawisk zachodzących w otaczającym nas świecie, obok których nie możemy przejść obojętnie. Pamiętajmy też, że wśród nas są ludzie, którym trzeba dłużej i obszerniej tłumaczyć to, co się dzieje. Niektóre zjawiska napawają ich lękiem, bo ich nie rozumieją. Nie traktujmy ich źle, oni nie ponoszą winy za to, że nie zostali odpowiednio wyedukowani. Oni potrzebują naszej pomocy, bo są zbyt słabi, by samodzielnie stawić czoła wszystkim przeciwnościom losu. Okazujmy im chrześcijańską miłość i zrozumienie.

Mowa tu przede wszystkim o Lovarach, którzy zawsze znajdowali się na końcu łańcucha pomocy. Jednak nadszedł już ten czas, w którym Lovarzy będą mogli publicznie na światowym forum się wypowiadać i walczyć o swoje prawa. Pomógł nam w tym Roman Chojnacki, prezes Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, który wszystkich Romów, niezależnie od grupy z której się wywodzą, traktuje jednakowo. Wszystkim stara się pomagać, a wiele realizowanych przez niego programów skierowanych było do wszystkich Romów na terenie Polski. On sam na ten temat się nie wypowiada, jest skromny, robi swoje, a oceny pozostawia innym. Jesteśmy mu bardzo wdzięczni za wszystkie działania na rzecz polskich Romów, uważamy go za rzeczywistego przywódcę całego narodu romskiego w Polsce. To m.in. dzięki jemu w Poznaniu doszło spotkania

przedstawicieli Lovarów z przywódcami International Romani Union największej instytucji reprezentującej Cyganów na całym świecie. Podczas spotkania w Poznaniu International Romani Union reprezentowali: prezydent IRU Zoran Dimov, wiceprezydent Gerard Linder, oraz Roman Chojnacki. Do tej pory polscy Lovarzy nie mieli swojej reprezentacji w IRU. Jednym z głównych celów spotkania było złożenie przez Forum Lovara deklaracji o przystąpieniu do tej organizacji. Podczas spotkania Forum Lovara reprezentowali: Prezydent Forum Lovara Józef Łakatosz prezes Fundacji Romów, prezes Stowarzyszenia Narodu Cygańskiego Nijpo Lovara Edward Mej oraz Prezes Art-Lovara Artur Łakatosz. Ponadto w spotkaniu uczestniczyli Sędziowie Narodu oraz przedstawiciele starszyzny z najstarszym Kris (Sędzią) Pamarzańcem.

Zgodnie z Prawem Lovara Kris (sędziogo) powołać i odwołać może tylko gremium sędziów, powoływane w systemie patriarchalnym, przewagę w nim mają najstarsze osoby, do których należy główny, najważniejszy głos w Polsce. Osobą najważniejszą pośród grupy Kris do niedawna był wujek Pika z Poznania, ale po jego odejściu najstarszymi sędziami narodu zostali Nano Weszo i Nano Pamarzańce z Poznania oraz Nano Jouszka ze Szczecina. Nano Jouszka zrezygnował dobrowolnie z zasiadania w gronie Kris Lovara ze względów religijnych, które zabraniają mu udziału w innych zgromadzeniach niż związane z wiarą. Również Nano Weszo ze względu na bardzo podeszły wiek i zły stan zdrowia nie może osobiście uczestniczyć w rozprawach, dlatego gremium Kris Lovara Polska na czele z Kris Pamarzańcem zdecydowało aby wszelkie sprawy, zarówno świeckie jak i religijne na terenie Polski rozstrzygał Kris Gotki Józef Łakatosz. Wówczas też Krijisako Rom Sędzia Narodu podjął de-

cyzję o powołaniu organizacji Forum Lovara i pobłogosławił wraz ze starszą przysze przymierze Forum Lovara z International Romani Union.

Po uregulowaniu wewnętrznych spraw Lovarów przystąpiono do rozmów z delegacją IRU. Zgromadzeni najpierw zapoznali się ze strukturą International Romani Union, którą przedstawił Zoran Dimov, a następnie – po uczczeniu minutą ciszy wszystkich zamordowanych Romów podczas II wojny światowej, Kris Gotki Józef Łakatosz uzasadnił potrzebę przystąpienia Forum Lovara do IRU. Uczestnictwo w pracach IRU wzmocni Lovarów w Polsce, przyzna im należne miejsce w świecie i pozwoli na bieżące załatwianie istotnych spraw. Kris Pamarzańce w krótkim wystąpieniu podziękował delegacji IRU za przyjęcie zaproszenia do Polski, a co za tym idzie, przyjęcie Lovarów do wspólnoty. Prezydent IRU Zoran Dimov opowiedział historię IRU, której powstanie było odpowiedzią na oczekiwania Romów na świecie. Chcieliśmy poznać więcej szczegółów dotyczących funkcjonowania IRU, ale nie było już na to czasu. Sprawy formalne i organizacyjne pochłonęły wszystkich. International Romani Union funkcjonuje w oparciu o cztery organy: kongres, prezydium, parlament i Trybunał Sprawiedliwości (World Kris Roma). Ten ostatni zajmuje się oceną pracy pozostałych trzech organów. Wraz z ogłoszeniem i podpisaniem deklaracji przystąpienia Forum Lovara Polska do IRU, prezydent Zoran Dimov zaprosił Kris Józefa Łakatosza Gotki do reprezentowania Lovarów w Trybunale Sprawiedliwości. Natomiast do pracy w komisji kultury został zaproszony Edward Mej. Zaproszenia zostały przyjęte z zadowoleniem. Pamiątkowe zdjęcia zakończyły część oficjalną.

Na pytania i odpowiedzi pozostało już niewiele czasu i dyskusję kontynuowano przy obiedzie. Czas płynął szybko, tu też nie starczyło czasu na wymianę pełnych informacji. Zostanie to nadrobione podczas normalnej pracy w organach IRU. Po obiedzie i krótkim wypoczynku Józef Łakatosz i Roman Chojnacki pożegnali się i udali się do swoich obowiązków, natomiast Zoran Dimov opuścił Poznań następnego dnia. Spotkanie w Poznaniu otwiera nowy rozdział w życiu Lovarów. Na pewno nic nie zmieni się z dnia na dzień, ale małymi krokami też można dojść do celu. I wszyscy na to liczą.

Edward Mej

Fot. Gerard Linder

FORUM-LOVARA

andy INTERNACIONAL ROMANI UNION

Nai-ma zour te nakaf chi lohasa te asaf kadi briyga si ande ma khali vrama kadi lel ma.

Andy Polska Poznań! Awilas o'dziejs – lashio dziejs! Reslam-ame 2017-07-15-16 tai manglam ame FORUM-LOVARA; e'mai-Bare Manusha andai IRU – Internacional Romani Union: dui Prezydenta – Prezydent IRU Zoran Dimov, tai Vice-Prezydent IRU Gerard Linder, tai jejkes Delegotos IRU – Roman Chojnacki; po mitingo amende andy hernia-Poznań. Tai manglam ame Prezydent: Forum-Lovara Krijisko-Rom andy Polska, Gotki-Józef Łakatosz – Fundacja Romów tai Edward Mej – Stowarzyshenie Narodu Cygańskiego Nijpo-Lovara tai Prezes Stowarzyszenia Art-Lovara – Artur Lakatosz, te skirij DELEGATURA-IRU amen-FORUM-LOVARA andy ciaci ORGANIZACJA IRU.

Manglam pashe e'Krijs'ake andai Europa tai Polska tai Pure-manusha (avilas e'TRANDA-MANUSHA) kusa e'Nano-Paramaranch'esa, te diken tai te kesentij amari-BUCI, ke ame geilam Lenca (IRU) po KIRVI'kano-DRUM po trajo tai manglam e'DELL'ivles te avel VOU vi-amenca kusa peske SHAVESA

TAI OUDZI'asa te ALDIJ Pesko Intrego Narodo kusa amare – OPOZYCI'asa. Pala-kodo eklerin-dam e'Manushen'ge so-si o'Ciacio a'ORGANIZACJA'sa IRU, ke kerdzilas'pe NEIVO-GAVERMENTO andy PURI ORGANIZACJA IRU tai amaro FORUM-LOVARA andy Polska, nais-DELL'ivleske tai DELEGAT'on-ge IRU, si ANDAJ POLSKA ANGLUNI. I vorba las amaro Nano-Gotki: manglas intrego'nen Manushen te ushci'avas tai te das-ame jejk-minuta bi-hangako pe-kadal Manusha so murdar'de-le po BARO-HABOROUVO e'Nazisty.

Pala-kado momento o'Nano-Gotki las te vorbij sar amaro FORUM-LOVARA line ande IRU tai sosko pharo drom angla-ame, ke ciacies puterde angla-ame vudara e'Lumake-Raia tai si-te keras inke but-buci meik resasa-ame te vazdas e'Manushen anda LOVARA andy intregi POLSKA, vi-ciacies das pesko hango o'Nano Gotki pi intregi Luma tai manglas peske paciv sako'nestar – pune i luma boldelpe – tai khardas-paciv'ales intrego'nen pashe, Avilas phari vrama, delas mai-

dur o'Nano Gotki. AME ROMA-SAM tai si-te hucilas zour, tavas zurale.

Pala-kodo peski vorba das Zoran Dimov – Lumako Prezydento anda IRU, anglunes kesendin-das amaren tai das 'hango pi intregi luma' FORUM-LOVARA anda POLSKA OFICIAL-SKIRIN'do andy mai bari ORGANIZACJA tai maipuri tai angluni pi-luma INTERNACIONAL ROMANI UNION. Brawo! Cypinde e'manusha. O'Prezydent Zoran Dimov las te vorbij pa IRU-historia tai eklerin-das amenge soski phari buci si-te keras te das CIACIO-VAS amare-Romen'ge pi-luma. Ame shundam lestar Romen'gi-historia zi katar PATRYJARHAT-VRAMA, palla-kodo o'Prezydent naisardas e'Nano-Gotkeske anda-kodo kelas-pe PE-KADI-BUCI peska FORUM-LOVARA'sa, tai das leste Oficjal-Skirimo katar IRU. Sar so diklam kado skirimo penel ke GOTKI-Józef Łakatosz avilas -khardo PO KRIJSA'ko THAN ANDO IRU – INTERNACIONAL ROMANI UNION, ek-sekunda palai-kado o'Prezydent IRU kusa e'Vice Prezydent'osa Gerard Linder'esa tai e'Delegat'osa Roman

Chojnack'esa, dine Oficial'no-Skirimo ka'o edi-Edward Mej ke-si khardo andy KOMISJA-KULTUR-IRU, tai pe-kadal-SKIRI'mata skirindas-pesko anav Zoran Dimov, PREZYDENT ROMANI UNION.

Pe-salake pushli-mata, vorba delas o'Delegato Roman Chojnacki tai amare dui-Prezydent'ura, o'Gerard Linder tai Zoran Dimov, palai-Nano Gotkesko gindo avilas te shias kadi dyskusja-vorba-pushle'maski andy amari gazeta ROMANO ATMO. Ke pendee'Delegatura IRU kusa amare-Nanosa: so – mai-but Manusha te zianel pa-sako temato so sas dino pe kado Lasio-Dziejs andy POLSKA-POZNAŃ. Po paluni-mo o'Prezydent Zoran Dimov kusa peski'ren Delegacja'sa das o'HANGO intrego'na Lumake ke INTERNACIONAL ROMANI UNION OFICIANDE INTREGI LUMAKE IAKHA – INSTYTUTA TAI FORUM – LOVARA KERDE EK – KIRVIKANO-DROM. (Polcycka bushol kodo: INTERNACIONAL ROMANI UNION I FORUM LOVARA OGŁASZAJĄ WSZYSTKIM OCZOM – INSTYTUTOM ZAWARCIE PRZYMIERZA – WSPÓLNEJ DROGI). Palai-kadal vorba manglam DELEGACJA IRU te kerel amenca FOTO-SUVENIR.

Vi-ciacies, si-te wadlinas tumenke soski-phari-vrama sas anglunes kana reslam ame-kusa a'Delegacja'sa pasha araci'utni mesali andy-kafeteri'a. (So-dam andy kodi-vorba mai sigopral kodo-skirino so-gind-dindan, zikanik.) Romale! Anglunes das peski vorba o'Delegato Chojnacki, igen zurale-vorby shundam lestar, ciacies cipenelas mai-but sar trin-minuta, feriamе haciar-dam leski-angluni, sar-so avil'oupe desh-chias'ura, ke kadei-lam am'enge phares kadi-leski-zurali. Cibirji o'Manush te eklerin – sa, ferishai penel kodo so las ando pesko-gindo. Jo-gindo! Sar so-pendou-pe: cieirharovelas po cieri peska rovlarda-mujesa,

shunen ROMALE! So-pe-kodo chiaso reslam. O'Rom hasarel Dell'ivleskodrom peski'ren Traio'sa, pe-akar-so kushel hohavne armaja'sa, tai lel pe-sa Dell'ivlesko Anaf, shiut'tas-pe ande-intregi chioure-buchi'a, spiritizm' tai okultyzm'. Kadal fakty penen-sako-nes kas si o'chiachio-logikum'asako gindo ande-les, ke musare'l'pe intregi Manushen'gi-Familja pi Luma, pe-kadal-trapty a'systemo-Luma'ko. Hohavel jejk aver'es, bari-mo dichion-dural, shiol-pe korke pe Krijsi'kane-thana, sunuiek averes'ke, sako kamel feril-les-tavel lashimo. Manush ci dikel koni-kas feril-les-tal, dukal-les kana aver'en mish-to-zial, ande-jakha hohavel, peska-zo-ura'sa teile peravel chioure-Manusha. Bold-kerel chiachi-vorba, huchkerel e'Phuren'ge, hipokryzja-chi-zial-teile pra-les, pherel-baio'ste, kushel Dell'ivles-peske-melale-drom'esa. Pherel andy-sekty, teile-pheilas po-gindo, sashchiarel e'vestime-buchia bold-kerdi vorbasa, sunundo meivi-peske, chi-pacial-konikaski-chiachi, chi-kamel averen'gi-Phurani-FAMILA, mai but dikel peske-sekty sar peski'ren. O'Manush marhij Phralen'ge-Romnia, kushlimo chi-zial teile, anda-louv mundarel'pe, pherel-ande melale-nasvali'mata tai kerdzion-homo, draga-cyrdel ando-

nak. O'Manush shefto-kerel melale-narkotykenca tai shiutas'pe gazien'capo Kirvikano-drom, o'louv lesko-dell, kerdas'pe chiacies.

Naisaras Dell'ivles, ke nai-sako kadei pheilas ande kadal melale-buchia, feril o'Dell-zianel ke vi anda amaro – Nijpo'sko-rad folij doush, vi chiacies-si-te dukal, keshchivar-shunde-amare- khana tai dikhle amare- jakha sar-so-mezij kado-lumako-khijpo. So ci-kivanij'as inke konik – konikas'ke. MERAS!!! Lan-tume Sama so amekheras?! Sa-intregi ame sam doshale. Mangaf-mange pachiv tumen'dar ROMA! Sar-so phendas Lala Roza. Sar-so pende e'Krijs'ake Roma. Sar-so nakhlam intregi droma. OPRE ROMA! Opre Roma!

Eta o'gindo sar Khali – vrama'ki gilli. Khana zialas, e'arachiutne – Mulatousha. Naisardam, ke sar-ame zianas o'Delegato Roman Chojnacki-igen PACHIAKO-MANUSH tai chiachio-lumako-Manush. Ci-soski Delegacja chilaziandel'as-pe kadala-lumake, te lel-AMARES DELEGATO-CHOJNACKI andy peski Delegacja. Shai-feri te-penes. A'POLSKAKO PREZYDENT'O O'ANDRZEJ DUDA, anda intregi buvchia so kerdas e'Romen'ge! Pe leski kholin opre-das RUPUNO-TRUSHU'ouro, TAJ AME ROMA! Dikas-ke shai – vi ame te Loshas taj sam-voujake pe-kodo so kerdzilas'pe. Trobun-doupe vi-chiachies te-pen'as tai te sikav'as: intrego'ne e'Manusha'anda INTERNACIONAL ROMANI UNION pi Luma, chie „Bari-mange-sam anda Manusha IRU” ke Lungosas kado-rat. Las pherdo duka tai asva. Feri Del'ivleske udut-oura dine-te-pha-bol. Avilas o'Dziejs-lasho dziejs. Khoran Detehara. Pe-sasti'mas tumenge, te-del o'Dell.

Edward Mej

Fot. Gerard Linder

2 SIERPANIA

MIĘDZYNARODOWY DZIEŃ PAMIĘCI O ZAGŁADZIE ROMÓW I SINTI

Romowie, tak jak każda nacja mają swoje święta narodowe. Jednym z nich jest obchodzony od wielu lat 2 sierpnia Międzynarodowy Dzień Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti.

Święto obchodzone 2 sierpnia upamiętnia jedno z najtragiczniejszych wydarzeń w historii Romów, czyli likwidację w KL Auschwitz II-Birkenau w 1944 roku cygańskiego obozu rodzinnego tzw. *Zigeunerlager*. To właśnie w nocy z 2 na 3 sierpnia 1944 roku Niemcy zgładzili w komorach gazowych Birkenau 2897

romskich dzieci, kobiet i mężczyzn. Ogółem w Auschwitz zginęło w czasie wojny ponad 20 tysięcy Romów spośród około 23 tysięcy deportowanych z 14 krajów.

Od 1997 roku w tym dniu, w Muzeum Auschwitz-Birkenau, które symbolizuje cierpienie i śmierć setek tysięcy ludzi różnych narodowości, odbywają się spotkania przedstawicieli Romów z przedstawicielami rządów

państw Europy, aby uczcić pamięć ofiar romskiego Holokaustu w Europie.

W 2001 roku w Bloku 13 na terenie „Stammlager” (Auschwitz I), byłego niemieckiego, nazistowskiego obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau otwarto stałą wystawę poświęconą martyrologii Romów i Sinti w Europie.

29 lipca 2011 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, z inicjatywy Zespołu do Spraw Romskich Komisji Wspólnej

Fot. Jarosław Praszkiwicz / FORUM

Fot. Archiwum Muzeum byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem

Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz dzięki wsparciu Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania, uchwalił dzień 2 sierpnia *Dniem Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti*.

Również Komisja Europejska uznaje ludobójstwo Romów i wzywa wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej do przyjęcia rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 15 kwietnia 2015 roku, określającej dzień 2 sierpnia jako Europejski Dzień Pamięci o Ofiarach Holokaustu Romów. To krok niezbędny, przywracający społeczności Romów godność gwarantujący sprawiedliwość dziejową i wieczną pamięć o tragedii narodu romskiego podczas II wojny światowej.

O Holokaucie Romów przez lata nie mówiono. Dopiero w latach 80-tych XX wieku zaczęto oficjalnie mówić o zapomnianym uprzednio holokaucie, Zagładzie Romów, o okrucieństwach, jakich Romowie i Sinti doznali z rąk Niemców w czasie najtragiczniejszej z wojen.

Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu działający w ramach Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku od wielu lat podejmuje starania, aby upamiętnić w różnych miejscach Romów i Sinti, którzy zostali zamordowani w byłych

niemieckich, nazistowskich obozach pracy, obozach koncentracyjnych i obozach zagłady w czasie II wojny światowej (1939-1945) lub byli więźni w gettach w tym strasznym dla ludzkości okresie w jej historii.

Potrzeba było wielu zabiegów, aby w takich miejscach kaźni jak: były niemiecki obóz zagłady *Kulmhof* w Chełmnie nad Nerem, czy w miejscu straceń na terenie Muzeum Walki i Męczeństwa w Treblince, postawić pomniki, by można było wreszcie po tylu latach upamiętnić pomordowanych Romów i Sinti, którzy w tragiczny sposób zakończyli swoją wędrówkę po tej ziemi. Pomnik w byłym niemieckim, nazistowskim Obozie Pracy i Obozie Zagłady Treblinka II ufundowała Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.

Treblinka

Uroczystość odsłonięcia pomnika miała miejsce 30 lipca 2014 roku. W uroczystości wzięli udział przedstawiciele Romów i Sinti z całej Polski, przedstawiciele władz państwowych, a także dyplomaci m.in. z Holandii, Niemiec i Francji. Honorowy patronat sprawował Prezydent RP Bronisław Komorowski.

– *Nie możemy zapomnieć ile bólu i cierpienia kryje ta treblinkowska zie-*

nia. Wspominana dzisiaj zagłada Romów dokonana przez funkcjonariuszy III Rzeszy oraz wspierających ich kolarantów pozostawiła na zawsze pustkę w naszych sercach – mówił podczas uroczystości Roman Chojnacki, prezes Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku. – Pragnę przypomnieć, że przez wiele lat nasza tragedia była pomijana we wszystkich rozważaniach i analizach dotyczących zbrodni ludobójstwa popełnionych podczas ostatniej wojny światowej. Dopiero od niedawna zaczęto otwarcie mówić o gehennie Romów i Sinti w okupowanej Europie. Mam nadzieję, że co roku do Treblinki będą przyjeżdżały coraz większe grupy młodzieży romskiej, by w ten sposób kultywować pamięć o tragicznych wydarzeniach sprzed kilkudziesięciu lat.

Na pomniku został umieszczony napis w trzech językach: polskim, romskim i angielskim.

Las Rzuchowski, Chełmno Nad Nerem

Rok temu 3. sierpnia trwale upamiętniono romskie ofiary, które zginęły w byłym niemieckim, nazistowskim obozie zagłady *Kulmhof* w Chełmnie nad Nerem (woj. wielkopolskie). W Lesie Rzuchowskim, w niedalekiej

Fot. Jarosław Praszkiwicz / FORUM

odległości od głównego pomnika, został zbudowany, odsłonięty i poświęcony pomnik upamiętniający Romów i Sinti, którzy zostali zamordowani w styczniu 1942 roku w tym miejscu kaźni.

Organizatorem uroczystości był Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, a honorowy patronat sprawowali Prezydent RP Andrzej Duda i Prezydent Republiki Austrii.

Uroczystość odbyła się w *Leśnym Sanktuarium Niewinnej Krwi* na terenie Muzeum byłego niemieckiego Obozu Zagłady *Kulmhof* w Chełmnie nad Nerem następnego dnia po romskim święcie, który oficjalnie od kilku lat uchwałą Sejmu RP z 2011 r. obchodzony jest w Polsce jako Dzień Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti (02.08).

Punktem kulminacyjnym obchodów było odsłonięcie i poświęcenie pomnika, ufundowanego przez: Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Kulturverein österreichischer Roma, Zukunftsfonds der Republik Österreich i Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku. Na tablicy na pomniku w Chełmnie nad Nerem umieszczono inskrypcję w pięciu językach przypo-

minającą „tych, którzy całymi taboarami powędrowali do nieba...” tj. około 4300 Romów i Sinti, których tu zamordowano.

Obóz *Kulmhof* w Chełmnie nad Nerem „poligonem doświadczalnym” dla następnych obozów tj. Treblinka, Bełżec, czy Sobibór i operacji, która przeszła do historii jako „ostateczne rozwiązanie” kwestii żydowskiej. Tylko w nim przez cały czas istnienia obozu wykorzystywano samochodowe komory gazowe – także wówczas, gdy opracowane już były bardziej zaawansowane, stacjonarne instalacje. Różnił się od pozostałych zdecydowanie. Nie było tu typowych baraków, brak było zasieków z drutów kolczastych i strażniczych wieżyczek. Park i pałac raczej uspokajały niż zapowiadały przyszłą tragedię.

W uroczystościach wzięło udział ponad 300 osób narodowości romskiej i nieromskiej z Polski i z Austrii, w tym osoby starsze pamiętające tamte dni. Na uroczystość została zaproszona również młodzież z całej Europy, przedstawiciele władz państwowych, lokalnych, kościelnych, korpusu dyplomatycznego i organizacji pozarządowych.

Uroczystość miała na celu przybliżenie prawdy o tym miejscu oraz być przestrożą dla nas i następnych pokoleń, aby groza okropności, jaką przy-

niosła II wojna światowa (1939-1945) i takie ośrodki zagłady jak *Kulmhof* am Ner, nigdy i nigdzie się nie powtórzyły.

Również w tym roku na terenie Muzeum byłego niemieckiego Obozu Zagłady *Kulmhof* w Chełmnie nad Nerem uczczono pamięć pomordowanych Romów i Sinti. W czasie tych obchodów, podobnie jak w ubiegłym roku, wspomniano 4300 Romów i Sinti zamordowanych w mobilnych komorach gazowych i pochowanych w zbiorowych mogiłach w Lesie Rzuchowskim.

2 i 3 sierpnia 2017 roku pracownicy Muzeum oraz delegacja z Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi złożyli kwiaty i zapalili znicze przy pomniku upamiętniającym tragiczne wydarzenia z 1942 roku.

Dnia 23 sierpnia br. Muzeum – Miejsce Pamięci odwiedzili członkowie Stowarzyszenia Romów w Krakowie, którzy również uczcili pamięć austriackich Romów i Sinti, którzy zakończyli w tym miejscu swoją doczesną wędrówkę.

Przez wiele lat po wojnie światowej milczał na temat zagłady Romów i Sinti. Dziś, dzięki takim świętom jak to, obchodzone 2 sierpnia głośno i otwarcie, i na różne sposoby, jest mowa również o tym, jakie piekło na tej ziemi zgotowali ludzie ludziom w czasie II wojny światowej.

Tego sierpniowego dnia w różnych miejscach kaźni Romowie i Sinti oddają cześć wszystkim osobom pochodzenia romskiego, którzy zakończyli swą doczasną wędrówkę w byłych niemieckich obozach: zagłady, koncentracyjnych lub pracy. Obchody odbyły się również w KL Auschwitz-Birkenau, czyli w miejscu, w którym dokonano największej zbrodni na Romach i Sinti.

Kilkunastu byłych więźniów, przedstawiciele społeczności romskiej m.in. z Niemiec, Węgier i Słowacji, reprezentanci polskich władz i dyplomaci upamiętnili 2 sierpnia w byłym nazistowskim obozie zagłady Auschwitz II-Birkenau 73. rocznicę likwidacji przez Niemców tzw. obozu cygańskiego. Przy pomniku upamiętniającym zagładę Romów i Sinti złożono wieńce i oddano hołd ofiarom. Wśród uczestników rocznicowych obchodów byli m.in. ocaleni z zagłady, przedstawiciele organizacji romskich, polskiego rządu i parlamentu, instytucji europejskich, korpusu dyplomatycznego, społeczności żydowskiej, przedstawiciele władz regionalnych i lokalnych oraz dyrekcja i pracownicy Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau.

– *Data 2 sierpnia mocno zakorzeniła się w pamięci zbiorowej mniejszości cygańskiej, bo właśnie tego dnia w roku 1944 ostatni pozostali przy życiu w Auschwitz-Birkenau Romowie, którym udało się do tego momen-*

tu przeżyć terror i zagładę, zginęli w męczarniach w komorach gazowych – mówił podczas uroczystości Romani Rose, przewodniczący Centralnej Rady Niemieckich Romów i Sinti. – Nazwa „Auschwitz” to nie tylko symbol ludobójstwa popełnionego na naszej mniejszości, ale też odejścia od wszystkiego, co tworzy człowieczeństwo i cywilizację.

Roman Kwiatkowski, prezes Stowarzyszenia Romów w Polsce stwierdził, że zbrodniarze chcieli, by po Romach nie pozostał żaden ślad.

– *To im się nie udało – mówił. – Tej gehenny nic nie usunie z naszej pamięci, a nasza coroczna obecność w tym miejscu w dniu drugiego sierpnia jest tego dowodem.*

Ocaleni z zagłady dzielili się swoimi wspomnieniami. Ocalony Peter Höllreiner nr obozowy Z3531 trafił tu mając cztery lata. Już jako dorosły chciał usunąć ten dramatyczny czas z pamięci. Jednak rzeczywistość mu nie pozwalała, bo dziś, już jako człowiek wiekowy, widzi, że systematyczna marginalizacja i dyskryminacja Romów i Sinti trwa nadal, a stare uprzedzenia i stereotypy funkcjonują do dziś.

Ten temat podniósł też Rzecznik Praw Obywatelskich Adam Bodnar. Rzecznik stwierdził, że obecnie duża część społeczności romskiej, zarówno w Polsce jak i w Europie, wciąż doświadcza dyskryminacji, upokorzeń,

nierównego traktowania ze względu na swą przynależność etniczną.

Podczas uroczystości przedstawiciel społeczności żydowskiej powiedział, że okupant zgotował Żydom i Romom straszliwy los. Oba narody skażał na zagładę, ale na szczęście, oba narody przetrwały i pamiętają o swoich przodkach, którzy zginęli męczeńską śmiercią.

Szacuje się, że w obozie Auschwitz Niemcy uwięzili łącznie ok. 23 tys. Romów – mężczyzn, kobiet i dzieci. W obozie zmarło lub zostało zamordowanych ok. 20 tys. Na terenie Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, w bloku 13, znajduje się wystawa upamiętniająca zagładę Romów i ukazującą szczególny wymiar nazistowskiego ludobójstwa popełnionego na Romach w okupowanej przez nazistów w Europie. Historię romskich ofiar obozu przybliży lekcja internetowa „Romowie w Auschwitz”, a także 7. tom serii edukacyjnej Głowy Pamięci. Na stronach Google Cultural Institute dostępna jest również przygotowana przez Muzeum wystawa „Romowie w Auschwitz”.

Niech ten tragiczny okres najkrwawszej z wojen w historii Europy i świata będzie przestrożą dla wszystkich ludzi wszech czasów i nieustannym apelem o pokój na całym świecie.

Andrzej Sochaj

Fot. Jarosław Praszkiwicz / FORUM

Maškrethemytko Dyves Rypyrybnytko pał Porajmos

2
s
i
e
r
p
n
i
o

Roma, adzia syr sare nacji obdzian peskre święty nacjakre. Dasavo święto isy już bute bersiendyr obgeno dre dyves 2 sierpnio Maškrethemytko Dyves Rypyrybnytko pał Porajmos.

Święto kaj obdzian dre 2 sierpnio rypyreł wydarzenio, savo naktóra phenen kaj isy bajbutedyr dukhano dre ceło romani historia – likwidacja dre KL Auschwitz II-Birkenau lagro romane familienge *Zigeunerlager* dre 1944 berś. Dava kerelys pes raciasa 2 pe 3 sierpnio dre 1944 berś, syr Sasy zamarde dre komory gazowa 2897 Roma – čhavore, dziuvla i mursia. Pełde ceło II svetytko maryben dre Auschwitz Sasy zamarde butedyr syr 20 tysięcy Roma, dofendyr save 23 tysięcy isys deportowana ke da lagro 14 themendyr.

Muzeum Auschwitz-Birkenau isy symbolo pał dukh, cierpenio i meryben sieła tysięcy manusiengro vavir čhane nacjendyr. Adaj 1997 bersiestyr rakhen pes vykendyne manusia Romendyr vykendune manusienca guvernendyr vavir čhane themendyr dre Europa, kaj te odden patyv rypyrybnytko pał zamarde adaj Romendyr cełe Europatyr.

Dre 2001 berś dre Bloko 13 dre Stammlager (Auschwitz I), adoj kaj isys nazistowsko lagro merybnytko Auschwitz-Birkenau phirade stało wysta- wa pał Porajmos Romengro i Sinti dre Europa.

Dre dyves 29 lipco 2011 berś Sejmo RP, inicjatywatyr savi kerdzia Zespoło pał Sprawy Romane paś Komisja Khe- tani Rządokry i Tyknedyr Nacjengry i Etnikane, i pał wsparcio kaj dyja Peł- nomocniko Rządokro pał Równno Trak- towanio, uchwalindzia dyves 2 sierp- nio Dyves Rypyrybnytko pał Porajmos Romengro i Sinti.

Komisja Europejsko też uznajinel zamaryben manusitko Romen i phenel ke sare thema dre Unia Europejsko, kaj te przyten rezolucja savi kerdzia Parla-

mento Europejsko dre dyves 15 kwiet- nio 2015 berś, kaj dyves 2 sierpnio te javeł khardo Europejsko Dyves Rypy- rybnytko pał Zamarde dre Holokausto Romano. Dava isys baro kroko ke dava kaj te javeł przyrpyrdy i rypyrdy dre przyszłość dukhani historia Romengry dre II svetytko maryben.

Pał Romano Holokausto khardo Po- rajmos, pełde bersia na phenelys pes čhi. Dopiero dre bersia 80-ta XX cen- turo zacznindzia pes oficjalnie te phe- neł pał zabiškirdo ke da ciro holokau- sto, pał Zagłady Romengry, pał dukha, cierpeni i zamarybena, save kerde dre II svetytko maryben Romenge i Sinti.

Romano Instytuto kaj isy paś Roma- no Związko dre Szczecinko bersiendyr już staryneł pes kaj štety – getty, lagry kaj Sasy zamarenys Romen, te javen mišto dzindłe i godnie rypyrdy.

Potrzeba isys te kerel but działani, kaj dre dasave štety kaj isys lagry zama- rybnytka: Kulmhof dre Chełmno paś Ner, dre Muzeum dre Treblinka, te tho- veł pomniki kaj te javeł można wreszcie pošli bare bersia te oddeł rypyrybnytko patyv zamarde adoj Romenge i Sinti.

Pomniko dre Treblinka ufundyndzia Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczen- stwa, a uroczysto sykaiben isys dre dy- ves 30 lipco 2014 berś. Pe uroczystość javne vykendyne Roma i Sinti cełe Pol- skatyr, raja sejmostyr i rządowe admi- nistracjaty, dyplomaty Holandiatyr, Sasendyr, Francjaty. Honorowo patro- nato oblija Prezydentno RP Bronisław Komorowski. Pe pomniko isy kerdo čhiniben rypyrybnytko dre tryn čhibia: romanes, polsko, angielsko.

Dre Chełmno paś Ner pomniko isys sykado berś dałestyr dre dyves

3 sierpnio. Dopiero berś dałestyr do- ziakirdziam pes kaj jamare manusia kaj čhine zamarde dre lagro Kulmhof dre styczniu 1942 berś isy rypyrdy pe pomniko. Pomniko pał zamarde Ro- mendyr isys thodo i poświęcono dre Veś Rzuchowsko, na dur główne po- mnikostyr. Pe festyr isy kerdo čhiniben dre pań čhibia, savo rypyreł soś paś 4300 Roma i Sinti, saven adoj zamar- de Sasy. Pomniko ufyndyndłe varykicy instytucji: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczenstwa, Kulturverein österre- ichischer Roma, Zukunftsfonds der Republik Österreich i Romano Związko dre Szczecinko, savo isys organizatoro pał do ceło uroczystość. Honorowo pa- tronato oblija Prezydentno RP Andrzej Duda i Prezydentno Austrii. Pe uroczy- stość javne butedyr syr 300 manusia, Roma i vavir manusia Polskatyr i Au- striatyr, terne manusia cełe Europatyr, vykendyne manusia dre administracja rządowo, lokalno, khangerytko i dyplo- maty i organizacji NGO.

Lagro Kulmhof dre Chełmno paś Ner isy adzia syr wzoro, syr poligono doświadczalno vavire lagrenge save isys pošli dava, pał przykłado Treblinka, Bełżec i Sobibór. Tylko adoj pełde ceło ciro syr isys do lagro, Sasy wykorzy- stynenys vurdenytko komory gazowa ke zamaryben, nawet pošli do ciro syr dzinenys już te kerel bare komory ga- zowa, save kerde dra vavir lagry.

Dre dava berś dre Muzeum dre Chełmno paś Ner manusia pate oddy- ne patyv Romenge i Sinti, saven Sasy zamarde dre mobilna komory gazowa i zahandłe dre Veś Rzuchowsko dre 1942 berś. Dre dyvesa 2 i 3 sierpnio da berś raja kaj keren buty dre Muzeum

Fot. Jarosław Praszkievicz / FORUM

i delegacja savi bičhadzia Muzeum Tradycji Niepodległościowych Łodziatytr sthode luludzia i zahačkirde świcy paś pomniko Romenge. Adzia sames od-dyja patyv delegacja romani, savi isys adoj dre dyves 23 sierpnio da berś, Romane Stowarzyszeniostyr dre Kraków.

Dre da sierpnioowo dyves manusia odden patyv rypyrybnytko dre vavir čhane štety kaj Sasy zamarenys Romeni i Sinty dre lagry merybnytko, koncentracyjna, bucitka. Dasave obchody uroczysta isys dre da berś teź dre Oświęcim, dre Muzeum kaj isys lagro Auschwitz-Birkenau – šteto, dre savo Sasy kerde najbaredry zamaryben Romeni i Sinty.

Butedyr syr deś manusia kaj isys adoj štarybnytko, Roma Sasendyr, Węgrendyr, Słowacjatytr i Polskatyr, raja polske administracjatytr, sejmostyr i dyplomaty rypyrdre dre dyves 2 sierpnio dre štety kaj isys lagro Auschwitz-Birkenau 73. rocznico pał likwidacja lagro romano pełde Sasendyr.

– *Data 2 sierpnio zorales vbaryja dre rypyryben khetano romane tyknedyr nacjakra, pełde dova kaj dre da dyves dre 1944 berś ostatnia doła Roma kaj jeszce dzidzionys dre Auschwitz-Birkenau, save ke do ciro przedzidzine terroro i dukha, čhine zamarde dre komory gazowa – phenetytr pe uroczy-*

stość Romani Rose, sieratuno dre Centralno Rada Sasytko Romengry i Sinty.

Roman Kwiatkowski, prezeso dre Stowarzyszenie Romengro dre Polska phendzia, kaj nazisty kamenys kaj pošli Romendyr te na čheł čhi ślado. – *Dava pes fenge na udyja – phenetytr. – Da zamaryben nikon na vychurdeła jamare sierendyr, a dova kaj jadas adaj so berś dre da dyves isy dowodo kaj rypyras i rypyrasam.*

Doła manusia kaj przedzidzine da lagro ophenenys peske khetanes peskre wspomnieni. Jehk řendyr, Peter Höllenreiner numero dre lagro Z3531, zjandyno isys adaj syr isys teske 4 berś. Syr isys juź mursiesa kamełys te zabiškireł da dukhane cirostyr. Jednak dzipen řeske na deł dava te kereł, pełde dova kaj nawet dadyves syr isy juź phuro dykheł kaj isy marginalizacja i dyskryminacja pe Romendyr i Sinty, a phurane stereotypy i mango dykhiben isys ke dadyves.

Dava temato hadyja teź Rzeczniko pał Ciacipena Obywatelska Adam Bodnar. Rzeczniko phendzia kaj dre dadyvesune ciry bary kotyr manusia romane nacjatytr dre Polska i dre celi Europa, ceło ciro doświadczyren dyskryminacja, řadziawe, hyria traktowanie pełde dova kaj isy Romenca.

Pe uroczystość przephenetytr teź vykendyno manuś Čhindendyr, savo phendzia kaj okupanto sasytko kerdzia Čhindenge i Romenge dukhano dzipen. So duj nacji kamełys te vymareł, ale bahtałes, so duj nacji przedzidzine i rypyren peskre przodkendyr, save nasiadzine dre dukhano meryben.

Podel pes kaj dre lagro Auschwitz Sasy čhude dre štaryben soś paś 23 tysięcy Roma – mursia, dziuvla i čhavore. Dre lagro mene albo čhine zamarde soś paś 20 tysięcy. Dre Państwowo Muzeum Auschwitz-Birkenau, dre bloko 13, isy wystawa rypyrybnytko Porajmos, savi sykaveł nazistowsko manusitko zamaryben Romeni i Sinty dre okupowano Europa. Historia romane zamarde manusiengry sykaveł lekcia internetowo „Roma dre Auschwitz”, ne i 7. tomo dre seria edukacyjno Głosy Rypyrybnytko. Pe ryga Google Cultural Institute isy teź dostęпно przygotowana pełde Muzeum wystawa „Roma dre Auschwitz”.

Nek da tragiczno ciro najbutedyr dukhane marybnatytr dre historia Europakry i svetoskry javeł przestroga sare manusiengre dre sare ciry i apelo pał pokojo pe ceło sveto.

řum. Ania Peretka

Nie znałem ich z tej strony

Wywiad z wicemarszałkiem województwa zachodniopomorskiego Jarosławem Rzepą

Na terenie województwa zachodniopomorskiego w symbiozie z Polakami żyją mniejszości narodowe i etniczne. Najliczniejszą mniejszością narodową są Ukraińcy. Podczas ostatniego spisu powszechnego przynależność do tej mniejszości zadeklarowało prawie 5 tysięcy osób. Drugą grupę pod względem liczebności stanowią Niemcy. Przynależność do tej mniejszości narodowej zadeklarowało ponad 3 tysiące osób. Od stu do pięciuset osób liczą pozostałe mniejszości narodowe tj. białoruska, czeska, litewska, ormiańska, rosyjska, słowacka, grecka i żydowska. Natomiast spośród mniejszości etnicznych, czyli tych, którzy nie utożsamiają się z żadnym państwem, na terenie województwa swoich przedstawicieli mają: Karaimowie, Łemkowie, Romowie i Tatarzy. Najliczniejszą grupę stanowią Romowie. W Zachodniopomorskiem zamieszkuje ponad tysiąc osób, które podało tę narodowość podczas ostatniego spisu powszechnego. Romowie skupieni są w kilku stowarzyszeniach, które dbają o ich interesy, a także o kulturę i zachowanie tradycji. Jedną z takich organizacji, której działalność ma charakter ogólnopolski jest Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku. Oprócz gazety Romano Atmo, Związek jest współgospodarzem audycji Romano Dżipen w Polskim Radiu Koszalin. Niedawno w siedzibie Związku gościł wicemarszałek województwa Jarosław Rzepa, z którym rozmawiamy kilka dni po wizycie.

Panie Marszałku, niedawno odwiedził Pan Związek Romów Polskich...

Do Szczecinka przyjechałem na spotkanie ze starostą szczecineckim, a że wcześniej prezes Związku Romów Polskich zapraszał do odwiedzin, więc tak ułożyłem plan dnia, by odwiedzić również Romów. Zawsze chętnie odwiedzam mniejszości narodowe i etniczne.

To nie pierwszy Pana kontakt z Romami...

Przyznam, że do tej pory niewiele miałem okazji by w taki sposób spotkać się z przedstawicielami tego środowiska. W ubiegłym roku uczestniczyłem w Szczecinie w konferencji „Liderki mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego”, ale to nie był aż tak bliski kontakt. W Szczecinku przyjęto mnie bardzo

sympatycznie. Zwiedziłem siedzibę Związku, spotkałem się z pracownikami i tu mnie spotkało bardzo mile zaskoczenie. Okazuje się, że pracuje tu wysoko wykwalifikowana kadra i są to osoby w zdecydowanej większości narodowości romskiej. Prawie wszyscy z wyższym wykształceniem, a niektórzy uzupełniają swoje kwalifikacje na wyższych uczelniach. To łamię stereotyp mówiący o tym, że Romowie stronią od nauki i pracy. Interesowała mnie gazeta romska Romano Atmo. I tu też bardzo miłe zaskoczenie, że stosunkowo tak mała kadra potrafi wydać coś takiego. Otrzymałem kilka numerów do przeczytania. Jestem po lekturze. Bardzo ciekawy i fachowy skład, znakomita merytoryczna zawartość

i to w trzech językach: polskim, romskim i angielskim – tylko bić brawo. Jestem też pod wrażeniem działalności Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu. Ten Instytut jest swego rodzaju ewenementem na mapie placówek naukowo-badawczych. Duża biblioteka, bogate archiwum, bardzo ciekawe wydawnictwa. Przyznam, że wcześniej nie wiedziałem, że aż tak szeroka problematyka interesuje pracowników Instytutu.

Odwiędził Pan również świetlicę integracyjną Słoneczko...

Tak, pomieszczenia mieszczą się na parterze. Miła kadra, wspaniałe dzieciaki, cóż dodać? Może to, że bardzo mi się spodobała sala z freskami na ścianie. Może to nie fresk, ale tak

wygląda, a tematyka malowidła znakomicie oddaje tradycje romskie.

Województwo zachodniopomorskie wspiera mniejszości...

Przygotowaliśmy kilka programów z których mogą korzystać wszystkie organizacje pozarządowe, w tym te skupiające mniejszości narodowe i etniczne. Jeden jest specjalnie dedykowany mniejszościom. To 90 tysięcy złotych rocznie. Z tego co wiem, Romowie ze Szczecinka już z tego programu korzystali. Ponadto, organizacje mniejszościowe mogą aplikować do programu Społecznik.

A jak Pan widzi mniejszość romską?

Trudne pytanie. Z czasów dzieciństwa pamiętam jeszcze tabory, ale to było tak dawno. Powiem tak:

cieszę się, że są takie organizacje jak Związek Romów Polskich, które z wielkim oddaniem pracują na rzecz swojego środowiska. Trzeba pamiętać, że Romowie to nie tylko zespoły artystyczne, to nie tylko wirujące na estradach kolorowe, falbaniaste spódnice, skoczna muzyka i piosenki. To także ludzie, którzy działają na rzecz swojego środowiska, realizują rozmaite programy poprawiające byt swoich braci, dbają o edukację swoich dzieci i mają ogromny szacunek dla starszych. To jest łamanie negatywnych stereotypów, to jest rzeczywiste działanie na rzecz mniejszości romskiej. I tym również mile mnie zaskoczyli.

Dziękuję za rozmowę.

Rozmawiał Ryszard Bańka

Fot. Agnieszka Bieniek

EUROPA

DWIE HISTORIE

JEDNA PRZYSZŁOŚĆ?

14 lipca 2017 r. w Centrum Konferencyjnym Zielna w Warszawie *Fundacja im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce* zorganizowała warsztaty na temat: „Europa. Dwie historie, jedna przyszłość?”.

Andrzej Sochaj

Do udziału w warsztatach Fundacja zaprosiła przedstawicieli różnych organizacji społecznych z Polski i Europy, dziennikarzy i naukowców. Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku reprezentowali Andrzej Sochaj – zastępca dyrektora Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu oraz dr Mateusz Alan Babicki – sekretarz Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu.

Dr Joanna Gwiazdecka, dyrektorka Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce oficjalnie otwierając warsztaty, podziękowała wszystkim za przybycie i poinformowała, że jest to jej pożegnalne działanie w Polskim Przedstawicielstwie Funda-

cji, gdyż niebawem rozpocznie pracę na podobnym stanowisku w Republice Czeskiej. Swoje wystąpienie potraktowała jako okazję do podziękowania wszystkim organizacjom i osobom, z którymi współpracowała. Po tych trochę osobistych dygresjach dr Gwiazdecka wskazała cele, które mają spełnić warsztaty. Stwierdziła, że zależy jej na tym, by te warsztaty nie były podsumowaniem co otwarciem debaty na tematy europejskie. Wyraźnie tu się rysują dwie historie, bo są dwie narracje. Inaczej Europa jest postrzegana na wschodzie, inaczej na zachodzie, a wspólna, jedna przyszłość, to postulat, który powinien być spełniony.

Warsztaty podzielono na cztery panele, każdy panel prowadził inny moderator.

W pierwszym panelu dyskutowano na temat „Kultura pamięci i polityka historyczna”. Moderatorem była dr Joanna Gwiazdecka. Dr Joanna Gwiazdecka jako punkt wyjścia do dyskusji zaproponowała tezę mówiącą o znaczeniu polityki historycznej dla każdego narodu i różnych manipulacjach zmieniających sposób myślenia obywateli.

Pierwszym dyskutantem był Bogdan Białek prezes Stowarzyszenia im. Jana Karskiego w Kielcach. Stowarzyszenie ma na celu rozpowszechnianie postaw otwartości i poszanowania dla osób i grup o odmiennej identyfikacji etnicznej, narodowej, religijnej lub kulturowej. Zwalcza wszelkie formy antysemityzmu, antypolonizmu, ksenofobii oraz innym postawom godzącym w godność człowieka. Podejmuje

Fot. Piotr Janiszewski / Fundacja im. Róży Luksemburg

Fot. Piotr Janiszewski / Fundacja im. Róży Luksemburg

rozmaite działania na rzecz zachowania polskiego dziedzictwa narodowego – monitoruje oraz piętnuje wszelkie przypadki jego naruszenia. Bogdan Białek przez lata badał pogrom Żydów, który miał miejsce 4 lipca 1946 roku przy kamienicy przy ul. Planty 7 w Kielcach. W wyniku pogromu zginęło 37 Żydów, 35 zostało rannych. Pogromu dokonali mieszkańcy Kielc, funkcjonariusze KBW i MO. Ówczesna władza i władze Polski Ludowej zaciemniały temat, dopiero m.in. jego badania doprowadziły do ogłoszenia pełnej prawdy o pogromie. Dzięki wsparciu Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce w Kielcach obchodzone są kolejne rocznice pogromu, w których pomimo wakacji biorą udział także uczniowie kieleckich szkół. Mówiąc o naczelnym prawie każdego człowieka do pamięci, wskazał na zagrożenie jakim jest zrytualizowana pamięć, która jest antypamięcią. Przed nią przestrzegał i apelował o stałe oddziaływanie odsłoniętych pomników, czy też tablic, dzięki której ludzie będą mogli się skonfrontować z historią lokalną, która jest historią bliską, bo osobistą.

Kolejnym dyskutantem była Joanna Sobolewska-Pyz, prezes ogólnopolskiego Stowarzyszenia „Dzieci Holocaustu” w Polsce z siedzibą w Warszawie. Dyskutantka opowiadała o specyfice swojej organizacji. Stowarzyszenie tworzą tylko te osoby, które w czasie zagłady

były dziećmi. Dr Joanna Gwiazdecka zapytała, co każdy obywatel powinien wiedzieć o Holokauście. Joanna Sobolewska-Pyz odpowiedziała, że wszystko powinno być zapamiętane. To był przecież czas, w którym ludzie mordowali ludzi, odpowiedziała, a czynili to w niehumaniczny sposób. Dzięki wsparciu Fundacji im. Róży Luksemburg wydano już pięć tomów „Dzieci Holocaustu”. Namawiała ludzi, świadków tamtych wydarzeń, do pisania o tych strasznych czasach. Jest to o tyle ważne, że żyjemy tym, co opowiedziane, a świat jest tym, co pamiętamy, co jest opowiedziane, co jest przekazane.

Potem rabin Stas Wojciechowicz z Centrum Społeczności Postępowej i Synagogi Ec Chaim Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie na przykładzie swoim i narodu żydowskiego wskazał jak bardzo ważna jest pamięć i jej kultywowanie, przekazywanie tego co ważne, istotne kolejnym pokoleniom, jak szukać równowagi między tradycją a nowoczesnością.

Ostatnim dyskutantem w tej części konferencji był dr Grzegorz Sołtysiak założyciel Fundacji Archiwum Dokumentacji Historycznej PRL w Warszawie. W swoim wystąpieniu przedstawił dokonania Fundacji podczas dwudziestu lat jej istnienia. Mówił o przeszkodach, jakie stawiano w latach 90-tych, gdy Fundacja gromadziła relacje ludzi władzy z lat 50-tych i 60-tych XX wie-

ku. Wówczas rządzący przyjmowali za pewnik tylko to, co wpisywało się w jej ideologię. Dziś nic się nie zmieniło. Żyjemy zaś w czasach, w których poczucie wstydu jest czymś obcym, nie ma uczciwego, obiektywnego podejścia do prawdy historycznej. Fundacja nie dokonuje oceny zebranych materiałów, ona je tylko udostępnia bez retuszu.

Poszczególni dyskutanci zastanawiali się w jaki sposób przedstawiać wydarzenia historyczne w tym te, związane z zagładą. Joanna Sobolewska-Pyz stwierdziła jednoznacznie – że najuczciwiej jest pisać „tak jak było” czyli bez retuszu, bez dopasowywania do aktualnej sytuacji politycznej.

Druga część warsztatów została poświęcona lewicy. Moderatorem był dziennikarz – Marcin Antosiewicz, który chciał od przybyłych gości i dyskutantów, usłyszeć, jaką rolę spełnia lewica w Europie Środkowo-Wschodniej.

Pierwszy na temat roli lewicy na Litwie zabrał głos prof. Andrius Bielskis z Instytutu Myśli Krytycznej DEMOS. Podkreślił jak bardzo ważna jest wartość liberalnej tolerancji. Martwi go obecny wzrost nacjonalizmu gospodarczego, który kwestionuje liberalną demokrację.

Później prof. Annamária Artner z Węgierskiej Akademii Nauk mówiła o błędach, jakie popełniała węgierska lewica, co spowodowało rozczarowanie społeczne transformacją ustrojową.

Ludzie obawiają się o swoją przyszłość. Lewicę na Węgrzech zgubiła prowadzona przez nich polityka zaciskania pasa oraz kryzys gospodarczy. Dlatego dziś społeczeństwo jej nie ufa.

Natomiast zdaniem byłego pastora Czesosłowackiego Kościoła Husyckiego dra Jiříego Silny'ego obecna sytuacja lewicy w Czechach jest efektem złej współpracy w koalicji rządowej, potencjał lewicy nie został należycie wykorzystany przez co traci na znaczeniu.

O sytuacji lewicy w Polsce mówili Wanda Nowicka, posłanka oraz wicemarszałkini Sejmu RP VII kadencji i Michał Sutowski z Krytyki Politycznej. Według nich Polacy są bardziej lewicowi niż się to powszechnie uznaje, ale partie polityczne i inne organizacje lewicowe dbające o swoje partykularne interesy nie znajdują poparcia. Dyskutanci zgodnie przyznali, że polska lewica wymaga zjednoczenia i jednolitego przywództwa. Lewicowcy nie powinni się dzielić ze względu na światopogląd oraz kwestie ekonomiczne i socjalne.

Trzeci panel został poświęcony tradycji i jej dezaktualizacji. Moderatorką tego panelu była Agata Czarnačka, filozofka polityki, publicystka i feministka. Podczas dyskusji poruszono temat związany z rolą kulturową, społeczną jaką jest przypisywana mężczyznom i kobietom. Dyskutantki Jolanta Bielskiené, z Instytutu Myśli Krytycznej DEMOS z Litwy i Krystyna Kacpura z Federacji na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny oraz Katarzyna Kądziela z Fundacji im. Izabeli Jarugi-Nowackiej podkreśliły, że jest ciągle obowiązek walki o zniesienie nierówności płacowej mężczyzn i kobiet. Cały czas trwa walka o godność kobiety i jej prawa o decydowaniu o sobie. Dyskutantki stwierdziły, że Kościół katolicki w Polsce cały czas utrzymuje negatywne stereotypy dotyczące roli kobiet w społeczeństwie. Natomiast na Litwie i w Czechach sytuacja jest bardziej zrównoważona.

Ostatni panel został poświęcony prawom człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem osób LGBT. Moderatorką była dziennikarka, Zuzanna Dąbrowska – Denisiuk. Zaproszonymi do panelu byli: Chaber, Kampania przeciw Homofobii; Kristine Garina, Stowarzyszenie Osób LGTB i ich przyjaciół Mozaika z Łotwy, Artūras Rudomanskis ze Stowarzyszenia Tolerancyjnej Młodzieży na Litwie oraz Peter Weisenbacher z Instytutu Praw Człowieka na Słowacji.

Podczas dyskusji podkreślono wagę dalszej solidarnej walki i propagowaniu praw człowieka na terenie Unii Europejskiej. Wskazywano na konieczność rozszerzenia jej na inne kraje, na które Unia Europejska ma jakiś wpływ.

Podsumowując warsztaty dr Joanna Gwiazdecka, dyrektorka Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce podziękowała raz jeszcze wszystkim za przybycie, moderatorom i dyskutantom za przygotowanie i poprowadzenie poszczególnych części warsztatów. Stwierdziła, że dążenie do Europy jednej historii i jednej prędkości rozwoju powinno być naczelnym zadaniem wszystkich państw i obywateli. Nie może być podziału na lepszych i gorszych. Podziękowała również wszystkim osobom stowarzyszeniom i instytucjom za dotychczasową współpracę na różnych polach działalności w Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce.

Wieczorem w biurze warszawskiego przedstawicielstwa Fundacji miała miejsce kolacja pożegnalna dr Joanny Gwiazdeckiej. Była to sposobność podziękowania jej oraz pracownikom Fundacji za dotychczasową współpracę i pomoc w popularyzacji wiedzy na temat Romów i Sinti.

W imieniu Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku uczynili to uczestniczący w warsztatach przybyli na tę uroczystość zastępca dyrektora Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu Andrzej Sochaj, oraz sekretarz Instytutu dr Mateusz Alan Babicki.

Mamy nadzieję, że podobnie jak do tej pory, nadal dzięki obopólnej współpracy, będziemy mogli wiele dobrego zrobić na rzecz popularyzacji wiedzy na temat historii i kultury Romów w Polsce, Europie i na świecie.

Od wielu lat dyrekcja i pracownicy Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce wspierają Związek Romów Polskich i działający w jego ramach Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu w dziele popularyzacji wiedzy o historii, kulturze, tożsamości Romów, w upamiętnieniu Romów i Sinti pomordowanych w czasie II wojny światowej oraz w walce przeciwko rozpowszechnianiu złych stereotypów, mowy nienawiści, agresji, dyskryminacji w stosunku do Romów.

Dzięki Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce zostały m.in. zorganizowane letnie

warsztaty historyczne o tematyce romskiej w Treblince w 2014 r., w Broku w 2015 r. oraz w Poznaniu w 2016 r.; obecnie możemy w 2017 r. w kilku miastach Polski realizować cykl konferencji pt.: „ROMOWIE ZNANI I NIEZNANI. BLASK PRAWDY O ROMACH W POLSCE. GENEZA ROMSKIEGO STEREOTYPU I WALKA Z NIMI”. Fundacja im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce wspiera nas także dofinansowując wydanie naszego czasopisma „Romano Atmo”. Bez ich pomocy nie byłoby możliwe, aby ukazała się praca doktorska Mateusza A. Babickiego pt.: „Polityka państw Grupy Wyszehradzkiej wobec mniejszości narodowych, etnicznych i językowych”, Gdańsk 2015 oraz opracowanie Andrzeja Łuczaka pt.: „Romowie na Warmii i Mazurach”, Szczecinek 2015. Autorzy tych opracowań są od wielu lat członkami Rady Naukowej Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu, który od 2001 r. nieprzerwanie działa przy Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku.

Fot. Mateusz Babicki

EUROPA

DUJ HISTORII JEKH DROM PRO AWER BERŚA?

14 lipca 2017 berś andro Centrum Koferencyjno Zielna Warszawate Fundacja im. Róży Luksemburg – Predsawicielstwo andre Polska kierde warsztaty pro tematos „Europa. Duj historii, jekh drom pro awer berśa?”.

tłum. M. Szewczyk

Andro warsztaty Fundacja zamangla różna organizaczi społeczna kate Polska he Europa, dziennikażen he naukowcen. Związek Romów Polskich thaneja andro Szczecinkos reprezentinenas o Andrzej Sochaj – direktorisko zastępcos Instytutu Pamięci he Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu, he o Mateusz Alan Babicki sekretarżis Instytutu Pamięci he Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu.

Dr Joanna Gwiazdecka, dyrektorka Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo andre Polska. Oficjalnie

ophuterdžia o warsztaty he saworengie palikierdžia kaj jawile. Phendžia kaj koda sy takro ostatnio spotkanie andre Polsko Przedstawicielstwo Fundacji, bo widradeł andro Czechil he kodoj kiereta bući pro podobno stanowiskos. Sas ta okazja kaj andro peskro wakeriben the palikieret saworengie dzienengie he organizacjengie so kieretas tenca bući.

Pał kała ćiepo prywatna sprawi dr Gwiazdecka phendžia so jaweta pro warsztati he pesoste jon sy. Phendžia kaj kamełas bi kaj o warsztati te na jawen ćiak podsumowaniem, ale kaj he tiż the ophuteren pheniben pał euro-

pejska temati. Dićhoł kaj sy duj historie bo sy duj phenibena. Inaczej pre Europa dikhen pro wschodos a inaczej pro zachodos. Europa sy jekh perdało sawore. Przyszłość sy jekh wspólno, kada sy najwajzneder, he kada musineł the jaweł kierdo.

Warsztaty sas podzielimen pro star panele pał wakeriben, sako panelis prowadzinełas inno dzieno-moderatoris.

Andro peršo panelis wakierenas pał „Kultura pamięci he polityka historyczna”. Moderatoris sas dr Joanna Gwiazdecka. Dr Gwiazdecka zapropoindžia kaj te ophutereł pheniben pał

kada tematos kampeŭ the psyŷeŭ kaj so myślenie – sawo znaczenie polityki historycznej sy perdaŭ sako narodos, he różna manipulacje kaj the zmienineŭ obywatelengie ŭngro myślenie.

Perśo wakieretas o Bogdan Biaŭek prezesis Stowarzyszenia im. Jana Karskiego andro Kielce. Stowarzyszenie zaŭeŭ pes bućiaha kaj the sikhaweŭ dzienengie sar the śainen pes manuśa paŭ różna nacji, kulturi ći religii. Kieren różna inicjatywy kaj the na domukeŭ andre koda, kaj the kiereŭ pes manuśengie kriwda, antysemityzm, antypolonizm, ksenofobia, he meg awer wareso so śaj musareŭ manuśipen. Podŭen bući kaj the na jaweŭ zabisterdo polsko dziedzictwo narodowo. Kontrolinen he wakieren paŭ sawore przypadki sar phagen ŭes. O Bogdan Biaŭek paŭ but berśa badineŭas pogromy sawe sas pro Ćinde. Sas koda 4 lipca 1946 berś andre kamienica paś drom Planty 7 andro Kielce. Andro koda pogromos zamurdarde 37 Ćinde, a 35 jawile ranna. Koda saworo kierde gadzie beśte andro Kielce, śungune KBW he MO. Raipen he wŭadze Polski Ludowej na kamens kaj pes the wakiereŭ paŭ kada tematos, kamenas the ugaruweŭ kada so kierde gadzie. Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo andre Polska andro Kielce deŭ wsparcie, he waśkoda śaj ŭas uddziaŭos andre kolejno rocznica paŭ kada murdaripen. Choć meg sy wakcje to jawile pre uroczystość dzieŭne so phiren andro szkoli kielcendre.

Wakieretas kaj saworen manuśen sy prawo kaj the pamentinen. Sikhadzia sawo zagrozenia sy paŭ zrytualizowana pamieć, a jow sy anty-pamieć. Phenetas kaj pre kada the uwaźinas, he kaj the kiereŭ buteder, the odsŭonineŭ pomniki, tablice pamiećkowa kaj dzieŭne the na pobisteren peskri lokalno historia he kaj ŭa the dzieŭnen.

Paŭ wystąpienie Bogdan Biaŭek prezesis Stowarzyszenia im. Jana Karskiego andro Kielce than andro wakeriben zaila Rani Joanna Sobolewska-Pyz, prezesis ogólnopolskiego Stowarzyszenia „Ćhawe Holokaustu” andre Polska. ŭngro than sy Warszawate. Rani phenetas paŭ peskri organizacja. Andro Stowarzyszenie sy ćiak dzieŭne so sas ćhawengie sar sas baro murdaripen. Dr Gwiazdecka phućieŭas so sako obywatelis powinno the dzieŭneŭ paŭ Holokaustos. Joanna Sobolewska-Pyz odphendzia kaj saworo powinno the jaweŭ na bisterdo. Koda sas kajso ćiasos kaj manuś murdareŭas manuśes, he kierenas koda bijo iŭo, sar dzieŭukle. Andro śero pes na

reseŭ sar koda sas moźliwo. Waśkoda kaj Fundacji im. Róży Luksemburg dinia wsparcie śaj widiniam 5 tomi „Ćhawe Holokaustu”. Wakierenas manuśenca, mangelas dzieŭnen so pszedzidzieŭ kada straszno ćiasos kaj te opisinen kada so dikheŭe ŭngre jakha. Koda sy igien waźno. Dzieŭnas so sy ophendo, o swetos sy kajso sar ŭes pamentinas, co sy ophendo, przekazano.

Palis rabinos Stas Wojciechowicz paŭ Centrum Spoŭeczności Postępowej he Synagogi Ec Chaim Gminy Wyznaniowej Źydowskiej andre Warszawa paŭ peskro przykŭados he paŭ Ćinde sikhadzia sar igien waźno sy kaj the na pobistereŭ, the wakiereŭ terne dzieŭnenie he the opheneŭ następnym pokoleniom sar the rodeŭ rŭownowaga maśkar koda so phurano, a koda so newo.

Dr Grzegorz Soŭtysiak zaŭoźycielis Fundacji Archiwum Dokumentacji Historycznej PRL andre Warszawa wakieretas ostatnio andre kaja część konferencji. Andro peskro wystąpienie sikhadzia so kierdzias Fundacja paŭ biś berśa sar sy ophuterdzi. Phenetas sawe thowenas ŭengie przeszkode andre 90 berśa sar e Fundacja skideŭas wakieribena rajengre paŭ 50 he 60 berśa XX wieku. Oŭeskie raja paś wŭadza paćianas ćiak andre kada so pasineŭas andre ŭngri ideologia. Adadziwes but pes na zmienindzia. Dzieŭnas andre kajse dzieŭwesa andro sawe ŭadz sy obco, nane paćiwaŭo, ćiaćiuo wakeriben paŭ historia. Fundacja na ocenineŭ materiaŭy sawe skidla, ćiak ŭen udostepnineŭ he na kieren żadna poprawki. Dzieŭne so ŭenas udziaŭos andre pheniben myślinenas sar the sikhaweŭ wydarzenia historyczne a maśkar ŭende kaŭa paŭ baro murdaripen. Joanna Sobolewska-Pyz phendzia kaj najfeder he naj paćiwaŭeder sy the sikhaweŭ wydarzenia historyczne ćiaćikanes „kawka sar sas” the na dopasineŭ andre politika.

Andre dujto część warsztatŭow than zaila lewica. Moderatoris sas dziennikaźos – Marcin Antosiewicz. Kameŭas jow the śuneŭ so śaj phenen zamangŭe dzieŭne pro than sawo zaŭeŭ lewica andre Europie Środkowo-Wschodnia.

Perśo ŭaw paŭ kada tematos sar koda sy pre Litwa phendzia prof. Andrius Bielski Instytut Myśli Krytycznej DEMOS. Podkreślindzia sar igien waźno sy liberalni tolerancja. Martwineŭ pes kaj barila nacjonalizmos gospodarczo, a jow sy przeciwno ko liberalni demokracja.

Palis prof. Annamária Artner paŭ Węgiersko Akademia Nauk wakiere-

ŭas sawe kierdzias bŭendi węgiersko lewica he waśkoda spoŭeczestwo sas rozczarowano kofestar so pes kierdzias paŭ transformacja ustrojowa. Manuśa daran pes paŭ peskro dzieŭwipen pre tajsza. Lewica pro Węgri preraindzia waśkoda kaj sas manusengie phares the dzieŭweŭ he doreścia ŭen kryzys gospodarczo. Adadziwes spoŭeczestwo ŭengie na paćiaŭ.

Byŭo pastoris Czechosŭowackiego Kościoła Husyckiego dr Jiři Silny wi-phendzia peskro ŭaw kaj adadziwes sytuacja lewicy andro Czechy nane ŭaćhi waśkoda kaj phujes kiereŭas bući andre koalicja rŭadowo. Kada so sas ŭen najfeder, peskro potencjaŭos lewica na wykoźistindzia kawka sar kampeŭ. Waśkoda na zaŭen ŭaćho than.

Paŭ sytuacja lewicy andre Polska phenetas rani Wanda Nowicka posłanka he wicemarszaŭkini Sejmu RP VII kadencji, he o Michaŭ Sutowski paŭ Krytyka Polityczna. Phende jon kaj o Polacy sy buteder lewicowi niź pes powszechnie uznaineŭ. Partie polityczne he awer organizacje lewicowe dbainen paŭ peskre interesy he na rakhen poparcie andre spoŭeczestwos. Dzieŭne so liŭe udziaŭos andre pheniben przyznainde kaj polska lewica wymagineŭ kaj pes the zjednoczinen, the wakiereŭ jekh ćibaha he the jaweŭ jednolito przywuctwos. Lewica naćci te jaweŭ podzielielimen paŭ przekonania, kwestie ekonomiczne ći tiź socjalne.

Trito panelis sas paŭ tradycja he kaj akana phurano na dzieŭal andre jekh para kaŭeja so sy newo. Moderatorka sas Agata Czarnaćka, filozofka paŭ polityka, publicystka he feministka. Paś pheniben poruszimen sas tematos sawo than andre kultura, spoŭeczestwo zaŭem murśa, a sawo dzieŭwŭla. Dzieŭnia sawe wakierenas paŭ kada tematos Jolanta Bielskien, paŭ Instytutos Myśli Krytycznej DEMOS kate Litwa, he Krystna Kacpura paŭ Federacja im. Izabeli Jarugi-Nowackiej podkreślindzia kaj caŭo ćiasos kampeŭ the kiereŭ but bući, kaj he murśen he dzieŭwŭlen jawen kajse sama prawa. Caŭo ćiasos kampeŭ the podŭeŭ walka paŭ dzieŭwŭlengri paćiw, he kaj śaj kokore the decidinen paŭ peste. Dzieŭnia phende kaj e khangeri katolicko andre Polska caŭo ćiasos utrzyminen negatywna stereotypi paŭ than sawo zaŭen dzieŭwŭla andro spoŭeczestwo. Natomiast pre Litwa ći pro Czechy nane koda kajso widoczno he pes wyrŭwnineŭ.

Ostatnio panelis sas paŭ manuśeskre prawa, a szczegŭlnie paŭ dzieŭne

Fot. Piotr Janiszewski / Fundacja im. Róży Luksemburg

LGBT. Panelis prowadzinefas dziennikarka Zuzanna Dąbrowka-Denisiuk. Andro panelis zamangte sas: Chaber, Kampania przeciw Homofobii, Kristine Garina, Stowarzyszenie Osób LGBT he łengre przyjaciele Mozaika kate łotwa, Arturas Rudomanskis pał Stowarzyszenie Tolerancji Młodzieży pre Litwa, he tiż o Peter Weisenbacher pał Instytutos Praw Człowieka pre Słowacja.

Pašo wakeriben sas podkrešlimen, sar igien wažno sy, kaj khetanes the podłeł bući he the propagineł andre Unia Europejsko manušengre prawa. Sikhade tiż kaj kameł the rozšežineł kada tematos pro awer thana pre sawe ła Unia Europejsko sy wpływos.

Andro jekh ław saworo skidla dr Joanna Gwiazdecka, dyrektorka Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo andre Polska. Palikierdzia mek jekhwarsawornie kaj jawile, moderatorengie, dzienengie so kierde he poprowadzinde warsztaty. Stwierdziyndzia, kaj dążenia andre Europa pał jekh historia he jekh prędkość andro rozwójis powinno the jaweł najwaźneder zadanijs perdałto sawore thema he obywateli. Naści jawen podziały pre łacheder he horšeder manuša. Palikierdzia sawore dzienengie, instytucjom, stowarzyszeniom waše współpraca pał różna bućia Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo andre Polska.

Raćiate andro biuro Przedstawicielstwa Fundacji Warszwate sas kierdzi poźegnalno kolacja dr Joanny Gwiazdeckiej. Sas koda łacho ćiasos he than kaj the palikierel raniakie he dzienengie so kieren bući andre Fundacja, waše współpraca he pomoc andre popularyzacja wiedzy pał Roma he Sinti. Związek Romów Polskich thaneja andro Szczecinkos reprezentinenas zastępcos dyrektorko Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holocaustu Andrzej Sochaj, he o sekretarzijs Instytutu dr Mateusz Alan Babicki. Jon tiż palikierde w imieniu Związku Romów Polskich Szczecinkostar.

Sy jamen nadzieja kaj kawka sar akana he palis kieraha khetanes bući. Kieraha meg buteder łachi bući kaj na-Roma andre Polska, Europa, pro swetos the dodżianen pes buteder pał Romengri historia he kultura.

Imar but berša dyrektori he pracownicy Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo andre Polska wspierinen Związek Romów Polskich he działająco pał feste Instytutos Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holocaustu andre popularyzacja siklariben pał historia, kultura, tożsamość Romów, kaj the na jawen zabisterde Roma he Sinti zamurdarde andre II baro mariben, he tiż kaj the na domukeł kaj the jawen rozpowszechni-

men pułj stereotypi, nienawistno wakeriben, holi dyskryminacja ko Roma.

Pał pomoc jako Fundacji im. Róży Luksemburg moginde te jaweł zorganizimen linajengre historyczna warsztaty pał Roma andre Treblinka andro 2014 berš, Brok andro 2015 berš, he andro Poznań 2016 berš. Akana andro 2017 berš šaj andro kilka fora Polska the realizineł cyklos konferencji pt.: „ROMA SO ŁEN DŻIANEN HE NA DŻIANEN. ĆIAĆIPEN PAŁ ROMA ANDRE POLSKA. STEREOTYPI PAŁ ROMA HE SAR ŁENCA THE WALĆINEŁ”. Fundacja im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo andre Polska wspierineł amen he doden łowe kaj the widas amari gazeta „Romano Atmo”. Sar bi na chudahas katar łende pomoc łowengri na jawilas bi widinem praca doktorska Mateusza A. Babickiego pt.: „Polityka państw Grupy Wyszehradzkiej wobec mniejszości narodowych, etnicznych i językowych”, Gdańsk 2015, he o opracowanie Andrzeja Łuczaka pt.: „Romowie na Warmii i Mazurach”, Szczecinek 2015. So duj autori imar but berša sy członkami Rady Naukowej Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holocaustu, sawo od 2001 berš cało ćiasos kiereł bući pał Związek Romów Polskich thaneja andro Szczecinkos.

Posłowie z Romami o Romach

Zapoznanie się z sytuacją i problemami mniejszości narodowych na Podkarpaciu, to temat posiedzenia Sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych, które w maju odbyło się w Rzeszowie. W posiedzeniu oprócz posłów, udział wzięli przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych, przedstawiciele administracji rządowej i samorządowej.

Wojewoda podkarpacki Ewa Leniart przedstawiła dane statystyczne dotyczące mniejszości narodowych i etnicznych. Na Podkarpaciu najliczniejsza jest mniejszość ukraińska, a drugą pod względem liczebności jest mniejszość romska. Wg danych ze spisu z roku 2011 licząca ponad 1000 osób mniejszość romska zamieszkuje w większości ośrodki miejskie. Mieszka w okolicach Mielca, Stalowej Woli, Dębicy oraz Jasła. Wojewoda Ewa Leniart zapewniła, że wszystkie prawa mniejszości narodowych i etnicznych są na terenie województwa przestrzegane, a rządowy „Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata

2014-2020” wyznaczył nowe cele edukacyjne, mieszkaniowe i zdrowotne, cele związane z podtrzymaniem kultury romskiej, popularyzowanie i rozszerzanie wiedzy o społeczności romskiej, ale także działania na rzecz pozyskania społeczności romskiej do wykonywania różnych zawodów i przygotowania do rynku pracy. W dalszej części wystąpienia wojewoda podkreślała, że wnioski wynikające z poprzedniego programu zostały skrupulatnie przeanalizowane i wyniki analiz stanowią podstawę realizacji obecnego programu. Zdaniem wojewody pozostają ciągle sprawą otwartą kwestie związane z rynkiem pracy i z adaptacją społeczności romskiej do potrzeb aktualnego rynku pracy. Wiąże się to z sytuacją edukacyjną. Na terenie województwa

podkarpackiego działa czworo asystentów zachęcających dzieci do pełnego korzystania z systemu edukacyjnego. Na realizację programu rządowego są zagwarantowane środki w budżecie i np. w roku bieżącym zaplanowano wydatkowanie ponad 300 tysięcy złotych. Całość środków została przeznaczona na realizację zadań oświatowych. Są prowadzone świetlice. Są to także specjalne miejsca, które służą organizacji czasu dla dzieci romskich, z jednej strony po to, aby w swoim środowisku się spotykały i podtrzymywały kulturę, ale z drugiej strony, aby ten proces edukacji mógł skutecznie przebiegać. Jeśli jest taka potrzeba, środki są przeznaczane nie tylko na opiekę, nie tylko na prowadzenie działalności świetlicowej, ale także, jeszcze przynajmniej

do niedawna, na wyprawkę czy potrzebne materiały edukacyjne.

Również podkarpacki wicekurator oświaty Stanisław Fundakowski w swoim wystąpieniu sporo czasu poświęcił edukacji dzieci romskich. Na terenie Podkarpacia edukacja dzieci romskich odbywa się w 5 oddziałach przedszkolnych, 11 szkołach podstawowych, 7 gimnazjach, 3 technikach, zasadniczej szkole zawodowej oraz w szkole przysposabiającej do pracy. Szkoły nie zgłaszają większych problemów związanych z funkcjonowaniem klas romskich. Wicekurator podkreślił chęć do nauki, jaką przejawiają młodzi Romowie mieszkający na wsiach. Nieco gorzej jest w miastach, np. w Krośnie, gdzie młodzieży romskiej trudniej się jest integrować. Spora część dzieci romskich powraca z Anglii, ale to też nie stanowi problemu, bo tam uczyły się do szkół polskich. Zdaniem wicekuratora, proces edukacji młodzieży romskiej przebiega prawidłowo i nie wymaga szczególnego nadzoru.

Prezes Fundacji na Rzecz Kultury „Walizka” Joanna Sarnecka od lat współpracuje z mniejszością romską. Poinformowała zebranych, że wraz z uczniami z Krosna przygotowuje publikację rozmówek romsko-polskich dla dzieci. Joanna Sarnecka zauważyła, że działania z urzędu są dobre,

ale niewystarczające. Potrzebne są działania uzupełniające, np. miejsce na świetlicę integracyjną dla dzieci romskich, gdzie dzieci mogłyby dodatkowo uczyć się.

– *Dowiadywałam się, że nie ma takiej potrzeby, ponieważ wszystkie potrzeby zostały zaspokojone przez szkołę* – mówi Joanna Sarnecka. – *Generalnie, rozmawiać o Romach i zajmować się nimi nikt za bardzo by nie chciał, bo to zawsze sprawia wiele trudności. Myślę, że to niezrozumienie wymagałoby jeszcze jakichś działań, związanych nie z Romami i ich cały czas dostosowywaniem się do nas, tylko może chodziłoby o działania na rzecz dostosowania się też nas do troszkę odmiennego sposobu życia, patrzenia na świat, odmiennych wartości wyznawanych przez Romów. Tu jeszcze tyżka dziegiu: po zakończeniu realizowanego w szkole projektu unijnego, związanego z integracją, który skończył się tym, że świetlica po zakończeniu projektu została zamknięta, wszystkie dobrodziejstwa tej świetlicy, instrumenty, stroje itd. jakby przestały działać na rzecz społeczności romskiej, asystent został zwolniony.*

Po wystąpieniu Joanny Sarneckiej przewodnicząca komisji zwróciła uwagę na małą liczbę asystentów romskich. Jej zdaniem asystenci mają do spełnienia bardzo ważną rolę, a najlepiej

pokazali to asystenci z Warmii i Mazur, którzy znakomicie integrują dzieci z mniejszości ze społeczeństwem większościowym. Też tę poparła Agnieszka Szczerba, wiceprezes Stowarzyszenia Bahtałe Roma z Jasła. Agnieszka Szczerba jest asystentem romskim, podobnie jak jej syn. Agnieszka Szczerba przedstawiła komisji zasady pracy asystentów, którzy zajmują się całym procesem edukacji w danej miejscowości, a więc od przedszkola do studiów wyższych.

– *Kiedyś, gdy nie było romskiego programu nauczyciele spychali dzieci romskie do szkół specjalnych* – mówiła Agnieszka Szczerba. – *Dziś takie rzeczy się nie zdarzają. Jeżeli dziecko jest chore, to ma indywidualne nauczanie. Kiedyś był taki okres, że nauczyciele żądali orzeczeń poradni psychologicznych, psychologów i pedagogów, żeby ukierunkować pomoc dla dzieci romskich i to też było robione. Dobrze by było, gdyby kuratorium robiło spotkania z mniejszościami, z asystentami z innych miast z innych województw. W tej chwili nie możemy spotykać się, nie możemy mieć wspólnych projektów z innymi. Nie można robić projektów ogólnopolskich, tylko na swój teren, a na swoim terenie jest bardzo mało tych osób.*

Nie tylko problemy związane z małą liczbą asystentów zgłosiła Agnieszka Szczerba. Problemem jest utrzymanie świetlicy. Jak zawsze, w październiku napisali wnioski i... od stycznia nie

Po części merytorycznej, która odbyła się w Wojewódzkim Domu Kultury w Rzeszowie, uczestnicy posiedzenia udali się do Kościoła Farnego w Rzeszowie, gdzie złożyli kwiaty pod tablicą upamiętniającą ofiary ludobójstwa Ormian w 1915 r.

otrzymali środków. Teraz, jako Stowarzyszenie, mają poważny problem, bo faktury spływają regularnie, a konto puste. Bariery biurokratyczne stawiane przez urzędników w ministerstwach zniechęcają do działania. Oni jednak walczą, bo chcą coś dobrego dla dzieci romskich robić.

Postulat zwiększenia liczby asystentów romskich na Podkarpaciu spotkał się z życzliwym przyjęciem przewodniczącej Komisji Danuty Pietraszewskiej.

– *Niech to będzie jeden z wniosków posiedzenia* – zaproponowała posłanka. – *Poszerzmy go o postulat organizowania szkoleń dla asystentów i ogólnopolskich spotkań, gdzie będzie takie forum wymiany doświadczeń, gdzie asystenci będą mogli nawzajem przekazywać sobie doświadczenia.*

Wiceprzewodniczący Komisji poseł Ryszard Galla potwierdził, że kwestia asystentów romskich jest tematem nr 1 i wytknął kuratorowi zaniechanie działań w tym zakresie. Poseł zauważył, że postulat zwiększenia liczby asystentów romskich na Podkarpaciu jest przedstawiany od kilku lat i – jak dotąd – bez skutku. Natomiast przewodnicząca Komisji zapewniła też, że ponowi wniosek dotyczący terminowego dotowania działań stałych świetlic i innych placówek. Przedstawiciele wojewody i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych

i Administracji zapewnił, że niezwłocznie wyeliminują wszystkie opóźnienia.

Podczas dyskusji zwrócono też uwagę, na różnice zdań występujących w środowisku romskim na temat funkcjonowania programu rządowego. Organizacje romskie w tej kwestii nie mówią jednym głosem. A taki jednolity głos jest potrzebny szczególnie podczas obrad Komisji Wspólnej Rządu oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, w której środowisko romskie ma swoich dwóch przedstawicieli. W końcowej części obrad wojewoda Ewa Leniart zapewniła, że spróbuje rozwiązywać problemy społeczności romskiej zgłoszone przez Agnieszkę Szczerbę. Będzie rozmawiała z samorządowcami z miejsc, gdzie społeczność romska funkcjonuje, z prośbą o to, ażeby oni z kolei w swoich środowiskach rozpoznali, czy są osoby, które chciałyby być asystentami i czy ewentualnie można liczbę tych asystentów zwiększyć. Jeśli będzie takie zapotrzebowanie, to wsparcie – i ze strony kuratorium oświaty, i ze strony urzędu wojewody i pełnomocnika wojewody do spraw mniejszości narodowych – na pewno będzie.

Ostatnim dyskutantem był dyrektor Delegatury NIK w Rzeszowie Wiesław Motyka. Dyrektor przypomniał, że dwa lata temu NIK opublikowała raport ze swojej ogólnopolskiej kontroli

dotyczącej przestrzegania praw mniejszości romskiej w Polsce. W raporcie zostały poruszone kwestie dotyczące prawidłowości realizowania programu romskiego, a także wydatkowania środków publicznych na realizację tego programu. Raport zawiera katalog problemów, z jakimi spotykają się przedstawiciele społeczności romskiej, a także systemowego sposobu rozwiązywania tych problemów. Kolejny postulat dotyczył podjęcia działań przez administrację publiczną, zarówno na poziomie samorządowym, jak i na poziomie administracji rządowej. Chodziło o przedstawianie rzeczywistej wiedzy o społeczności romskiej w Polsce, tej nieromskiej części społeczeństwa, zwłaszcza lokalnej społeczności. Dyrektor Motyka zauważył, że wypowiedź Agnieszki Szczerby może świadczyć o tym, że zawarte w raporcie postulaty, opracowane w oparciu o ogólnopolskie spostrzeżenia i badania, są nadal – mimo upływu 2 lat – aktualne i warto sprawdzić, jak i czy są realizowane.

Ostatnim punktem posiedzenia było przyjęcie do wiadomości przez członków Komisji sytuacji i problemów mniejszości narodowych i etnicznych na Podkarpaciu.

Ryszard Bańka

Fot. Archiwum Sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych

Posły rakirenys Romendyr

Dre majo da berś dre Rzeszów isys kerdo posiedzenio Sejmowo Komisja Tyknedyr Nacjengry i Etnikane, pe savi rakirdo isys pał sytuacja i problemy tyknedyr nacjengre pe Podkarpacio. Pe khetane rakirybena javne adoj posły, vykendyne manusia tyknedyr nacjendyr i etnikane, raja rządowo i samorządowo administracjaty.

łum. Ania Peretka

Fot. Archiwum Sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych

Wo je wo da podkarpacko Ewa Leniart przetchodzia dane statystyczna pał tyknedyr nacji i etnikane. Pe Podkarpacio najbutedyr isy ukraińsko tyknedyr nacja, a dujto najbutedyr isy adoj romani tyknedyr nacja. Syr podeł spiso powszechno 2011 bersiestyr isy bešte adoj butedyr syr 1000 Roma, phaś baredyr łendyr bešte isy dre foria. Bešte isy dre Mielco, Stalowa Wola, Dębica i Jasło. Wojewoda Ewa Leniart zapewnindzia kaj sare ciacipena save isy tyknedyr nacjen i etnikanen isy

dre da województwo szanowana. Phendzia teź kaj *Programo pał integracja Romengry dre Polska pe bersia 2014-2020* dyja neve szansy i celi kaj te pomogineł Romenge pał edukacja, khera, sastypen, kultura romani, baredyr dzindlipen i pryńćkiryben Romen, ne i pał aktywizacja Romen, kaj te podfen bucia. Dodyja kaj kerde dokładno analiza pał realizacja ke jone giłatuno rządowo *Programo pał pomoc Romenge* i wnioski save vytyrdyne, dopasyndte ke realizacja neve projekty pał Romendyr. Wojewoda phendzia kaj najabaredyr sprawa isy rynko bucitko i przygotowanio Romen kaj mišto te radzinen peske dre

łestyr. Saro dava isy związano edukacjasa. Dre dava województwo isy ćtar asystenty, save załen pes ćhavorenca i zachęcinen ke edukacja ćhavoren. Pe realizacja programo rządowo isy zagwarantowana łove budżetostyr, a dre dava berś pał przykłado zaplanowana isy 300 tysięcy złotych. Cefa środki isy przeznaczona pe oświata. Isy ligirde świetlicy ćhavorenge, dre save ćhavore na tylko syklon, ale i rakhen pes khetanes i podrykiren romani kultura. Środki isy przeznaczona na tylko pe opieka ćhavoren i pe ligirypen świetlicy, ale teź pe wyprawki szkolna i vavir potrzebna materiały edukacyjna.

Pał edukacja romane čhavoren-gry rakiretyś teź dre peskro przephe-niben podkarpacko wicekuratoro pał oświata Stanisław Fundakowski. Podyja kaj pe Podkarpacio edukacja romane čhavorengry isy kerdy dre 5 przedszkoli, 11 szkoły podstawowa, 7 gimnazji, 3 techniki, szkoła zawo-dowo i dre vavir szkoła kaj przygo-tyneł ke buty. Phendzia kaj szkoły na zgłosinen varesave bare problemy dre klasy kaj syklon romane čhavo-re. Wicekuratoro podkreślindzia kaj isy bary chęć kaj te syklot ke romane čhavore kaj isy bešte dre gava. Syr phendzia, kuty goredyr isy dre foria, pał przykłado podyja Krosno, adoj romane čhavorengre pharedyr isy pes te zintegryneł vavirenca. Sporo čhavore rysion Angliatyr, ale dava teź nani problemo, pełde dova kaj adoj teź syklonys dre polska szkoły. Pe końco wicekuratoro podsumindzia kaj edukacja terne romane manu-

siengry dział mišto i na wymagineł savoś szczególnie nadzoro.

Prezoso dre Fundacja pał Kultu-ra „Walizka” Joanna Sarnecka pełde bersia współpracyneł romane tykne-dyr nacjasa. Pe posiedzenio phendzia sarengre manusiengre adoj kaj khetan-es romane čhavorenca dre Krosno kereta publikacja pustik čhavorengre pał rakiryben romano i polsko. Rani vyphendzia pes kaj działani dre Wo-jewodakre isy łacze, ale isy za kuty, bo potrzeby isy baredyr. Potrzebna isy vavir działani ke jone, pał przykla-do šteto pe świetlica integracyjno ro-mane čhavorengre, adoj kaj čhavore mogindłeby pes butedyr te syklot.

– *Dodzinavys pes kaj nani dasa-vi potrzeba, bo sare potrzeby save isys kerdzia szkoła – phenet Joanna Sarnecka. – Trzeba te phenet kaj te rakireł Romendyr i te zalet pes łenca nikon za bardzo by nakamdziaby, bo dava zawsze isy but pharo. Duminav*

kaj dava nashalipen wymagineł kaj soś dalesa te keret, ale na Romenca i kaj celo ciro łen te dostosynas ke jame, ale moze te keret saveś działani kaj jame te dostosynas pes kuty ke jone, te shalovas fededyr łengro vavir čhano sposobo pe dzipen, syr dykhen pe sveto i save vavir čhane wartości isy łenge waźnedyr. Adaj phenava jeszcze jekh soś kaj isys nasiukar: syr zakończyndzia pes projekto unijno pał integracja realizowano dre szko-ła, świetlica romani čhija zaphandli, asystento isys zwolniono buciatyr, a sare rzeczy kaj isys pe świetlica, adzia syr instrumenty basiabnytko, ryibena, nagle dre jekh chwila na sys już potrzebna.

Pošli przepheniben savo kerdzia Joanna Sarnecka przewodnicząco dre komisja zryškirdzia uwaga kaj za kuty isy asystenty romane. Phendzia kaj asystenten isy but waźno rola te keret romane čhavorenca, a najfede-

dyr sykade dava asystenty Warmiatyr i Mazurendyr, save siukar zintegryndę ćhavoren cełe społeczeństwosa. Ciacio przykerdzia raniake Agnieszka Szczerba kaj isy wiceprezes dre Stowarzyszenio Bahtale Roma dre Jasto. Agnieszka Szczerba isy asystentka romani, adzia syr i takro ćhavo. Szczerba phendzia komisjake save zasady isy asystenten dre peskry buty, bo jone załen pes dre peskro foria cełe romane edukacjasa – przedszkolostyr aż ke studia.

– *Vagestyr, syr na sys programo romano syklakirde dre szkoły kie-rynenys romane ćhavoren ke szkoły specjalna* – phenetys Agnieszka Szczerba. – *Dadyves dasave sytuacji już nani. So ćhavoro isy nasvało to isy łes indywidualno syklakiryben. Vagestyr isys dasavo ciro, kaj syklakirde kamenys liła psychologendyr i pedagogendyr, kaj te poligireł pomoc ćhavorence, i adzia isys dava*

kerdo. Mišto javiaby kaj kuratorium te kerel saveś rakhibena tyknedyr nacjenca, asystemenca vavire foriendyr i vavire wojewódtwendyr. Kana na moginas pes te rakheł, na moginas te kerel khetanes projekty vavirence. Nani frei te kerel projekty pe celo Polska, tylko pe peskro tereno, a pe peskro tereno isy kuty dasave manusia.

Na tylko dava problemo kaj isy kuty asystenty hadyja Agnieszka Szczerba. Baro problemo isy ła kaj te urykireł świetlica. Syr zawsze, dre październiko sthode wnioski pe projekto i styczniostyr na dorestle ćhi łowe. Kana łakre stowarzyszenios isy baro problemo, bo faktury javen regularnie, a pe konto nani łen łowe kaj te opreskireł saro. Bariery save isy dre nasvali biurokracja kaj keren urzędniiki dre ministerstwy odłen ćheći ke savoś działanio. Jone pomimo dava walczynen, bo kamen te kerel soś łaćho romane ćhavorence.

Postulato kaj te javen butedyr asystenty romane dre Podkarpacio popieryndzia przewodnicząco Komisjakry Danuta Pietraszewska.

– *Nek dava javeł maśkro wnioski da posiedzeniostyr* – dyja propozycja posłanka. – *Keras jeszcze baredyr da postulato, kaj te javen organizowana szkoleni asystentenge i rakhiben dre celo Polska, kaj te javeł okazja łen kaj te vyparuven pes peskro doświadczeniiosa, kaj te rakiren khetanes peskro buciatyr.*

Wiceprzewodnicząco Komisjakro posło Ryszard Galla przydzindzia, kaj kwestia pał romane asystenty isy temato najbaredyr i kerdzia przytyko ke kuratoro kaj ćhi na kerel dre da kierunko. Posło rypyrdzia kaj postulato kaj te javen butedyr romane asystenty pe Podkarpacio isy przethodo już bersiendyr i ke da ćiro nani żadno skutko pał dava. Pošli dova przewodnicząco Komisjakry zapewnindzia kaj pałe kerela wniosko pał terminowa dotacji pe działani stała pe świetlicy i vavir śtety. Manusia kaj isys adoj vykandyne wojewodatyr i Ministerstwostyr pał Sprawy Maśkratune i Administracja zapewnindle kaj syr najsygedyr zligirena sare opóźnieni.

Dre rakiryben rypyrdo isys też pał dova kaj isy bare różnicy maśkro Romendyr kaj dykhen vavir ćhaves pe programo rządowo Romen-

ge. Organizacji romane na dykhen i na phenen pe dava jekhe łavenca. A trzeba te phenel kaj khetano łav isy but potrzebno pał przykłado pe obrady dre Khetani Komisja Rządowskry i Tyknedyr Nacjengry i Etnikane, dre savi Romen isy duj vykandyne manusia.

Dre końcowo kotyr rakhibnakro wojewoda Ewa Leniart zapewnindzia, kaj spróbinela te rozphandel da problemy romane nacjakre kaj hadyja Agnieszka Szczerba. Phendzia kaj rakireła rajenca dre samorządy dre śtety kaj Roma isy bešte i mangela łen kaj te dodzinen pes dre peskro śtety, czy isy adoj maśkro Romendyr manusia kaj kamdłeby te javen asystentenca i czy można te jone te kerel adzia kaj te javen adoj butedyr asystenty romane. Syr javeła dasai potrzeba to wsparcio deła kuratorium oświaty, wojewoda i pełnomocniko wojewodakro pał tyknedyr nacji.

Ostatnio dyskutanto isys dyrektoro dre Delegatura NIK dre Rzeszów Wiesław Motyka. Rypyrdzia jof, kaj duj berś dałeske NIK sykadzia raporto pał kontrola savi kerdzia dre celi Polska pał romani tyknedyr nacja. Dre raportu isys poruszono temato pał realizacja rządowo programo Romenge, ne i syr isys vydyne łowe publiczna pe realizacja da programo. Dre raportu sykade isys pherdo problemy save isy manusien romane tyknedyr nacjatyr, ale też podyne isy adoj sposoby pe systemowo rophan-dypen do problemy. Vavir postulato savo phendzia dyrektoro isys kaj ceło administracja publiczno – pe pozio-mo samorządowo i administracja rządowo – te kerel działani kaj te sykaveł ciaciune informacji pał romani tyknedyr nacja dre Polska Polakenge, a najbutedyr dołenge kaj bešte isy khetanes Romenca dre jekh foria i gava. Dyrektoro Motyka phendzia kaj dova saro so phenetys Agnieszka Szczerba świadczyneł dołestyr, kaj dova so isy dre raportu NIK, do wnioski kontrolatyr dre celi Polska, isy ceło ciro aktualna, nawet pošli duj berś, i trzeba javiaby te sciaciakireł czy isy realizowane i syr isy dova kerdo.

Pe końco posiedzenio członki Komisjakre oficjalnie przyline ke wiadomość problemy save isy tyknedyr nacjen i etnikanen pe Podkarpacio.

Rola asystenta romskiego w edukacji Romów

Sądzę, że oni [romscy rodzice] boją się tego, co chcemy tu osiągnąć: myślą, że próbujemy „odcygnąć” ich dzieci. Rzeczywiście, do pewnego stopnia próbujemy. Ale to jest nasz obowiązek, aby przekazywać wiedzę o tym, jak poruszać się w tym świecie i używać jego wszystkich możliwości. Jak powiedziałam, myślę, że rodzice boją się, że staną się dla swoich własnych dzieci niepotrzebni.

(Marianna, kurator oświaty)

W

latach dziewięćdziesiątych XX wieku polskie władze doszły do wniosku, że Romowie to mniejszość o najniższych kwalifikacjach. Odpowiedzialnością za brak wykształcenia lub niski poziom wykształcenia obarczono kulturę romską, w której edukacja nie stanowiła wartości samej w sobie. Romowie traktowali system oświaty, jako formę opresji, za pomocą której rząd zamierzał ograniczyć ich wolność. Edukacja była traktowana wręcz, jako przeszkoda w podejmowaniu pracy zarobkowej. Dlatego też rodzice romscy nie koncentrowali się na wykształceniu swych dzieci ani też nie zważali na ich frekwencję. W rezultacie dostrzeżenia problemów społeczności romskiej w Polsce przez administrację społeczną i w celu ich redukcji zaczęto tworzyć specjalne programy skierowane do Romów. Ich celem była i jest nadal reintegracja Romów, podniesienie poziomu wykształcenia, obniżenie bezrobocia, a także poprawa warunków socjalnych.

Kwestie dotyczące edukacji mniejszości narodowych i etnicznych regu-

luje ustawa o systemie oświaty oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 roku w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. W dokumencie tym szkoły i inne placówki oświatowe zostają zobowiązane do podejmowania odpowiednich działań w celu podtrzymania i rozwoju poczucia tożsamości uczniów, którzy wywodzą się z mniejszości romskiej. Dokument ów nakazał szkołom zatrudniać asystenta edukacji romskiej, czyli osobę, która pełni funkcję pomocniczą względem nauczyciela i pomaga romskim uczniom w relacjach ze środowiskiem szkolnym, a także współdziała ze szkołą i z rodzicami.

Asystenci romscy to Romowie, których lokalna społeczność darzy zaufaniem, którzy pomagają romskim uczniom w relacjach ze szkolnym środowiskiem – z nauczycielami, rówieśnikami oraz wskazują im na korzyści z edukacji. Asystenci romscy są swoistymi łącznikami pomiędzy środowiskiem romskim a szkołą, nierzadko mediatorami na linii rodzice – nauczyciele. Wspomagają oni nauczycieli, pedagogów i wychowawców w rozpo-

znawaniu potrzeb uczniów romskich. Wywodzą się bezpośrednio ze środowiska Romów, znają ich obawy, potrzeby, oczekiwania, które mogą komunikować nauczycielom, pedagogom czy dyrektorom szkół. Z drugiej zaś strony, doskonale wiedzą, jak przygotować rodziny romskie na to, by dzieci wypełniały szkolny obowiązek.

Dbałość o relacje uczniów romskich ze szkołą determinuje szereg zadań asystenta romskiego, które układają się w trzech płaszczyznach. Na płaszczyźnie uczniowskiej należy do nich wspieranie emocjonalne dzieci, rozpoznawanie talentów oraz preferencji uczniów, troska o ich rozwój, wskazywanie korzyści edukacji, rozpoznawanie problemów poszczególnych uczniów, jak również dbałość o odpowiednie wyposażenie ich w pomoce dydaktyczne. Asystenci współdziałają z rodzicami romskimi (drugi obszar działań) – informują ich o przebiegu i wynikach nauki dzieci, pośredniczą między nimi a szkołą, nakłaniają ich do udziału w wywiadówkach. Trzecią płaszczyzną, na której działają asystenci romscy, jest szkoła – w tym zakresie przekazują oni nauczycielom i nie-romskim uczniom wiedzę o kulturze i historii Romów, pomagają organizować zajęcia pozalekcyjne, lekcje wychowawcze, spotkania z rodzicami, informują szkołę o sytuacji rodzinnej ucznia, problemach, potrzebach.

Do zadań asystenta romskiego należy również wnioskowanie o środki finansowe z programu na dofinansowanie w zależności od potrzeb tj.: podręczników i przyborów szkolnych, posiłków w szkołach, transportu do szkoły, ubrań, ubezpieczenia, wycieczek czy nawet wypoczynku letniego dla dzieci romskich. Asystenci są również organizatorami szkolnych konkursów, wspierają lub samodzielnie organizują świetlice integracyjne dla dzieci romskich i polskich.

O przydatności instytucji asystenta romskiego, tak dla romskich rodzin, jak i pracowników szkół oraz administracji lokalnej, świadczą przykłady konkretnych osób pracujących na stanowiskach asystentów edukacji romskiej, np. pani Iwona, Romni. W ciągu trzech lat pracy asystenta, sytuacja romskich uczniów niewiele zmieniła się na lepsze. Pani Iwona dostrzega potrzebę długoterminowej strategii. Według niej „rzeczywista zmiana” nastąpi wtedy, gdy jej córki, które teraz w szkole świetnie sobie radzą, zastąpią ją samą, zostając romskimi asystentkami, a tym samym rzeczywistymi wzorami osobowymi dla innych.

Wielu romskich rodziców z żalem mówi o tym, że nie są w stanie pomóc dzieciom w nauce. Wtórny analfabe-

tyzm, dotyczący wielu Romów, którzy przestają czytać i pisać po opuszczeniu szkoły, jest często przywoływany, jako powód do wstydu i przyczyna braku zaangażowania w naukę ich dzieci.

Prowadzonych jest wiele działań administracyjnych mających poprawić wyniki edukacji dzieci romskich. Głównym celem tych działań jest przede wszystkim dążenie do zmiany podejścia Romów do wykształcenia, ale również inkluzja, czyli włączenie ich w życie społeczne. Obecność asystentów romskich w znacznym stopniu poprawia warunki kształcenia dzieci romskich. Ich działania zapewniają uczniom wsparcie także w przypadku konfliktów wynikających z dyskryminacji, odmienności kulturowej czy trudności w nauce.

Asystentem romskim może zostać osoba, która ukończyła tylko szkołę podstawową, ważne jest jednak, aby charakteryzowała się określonymi kompetencjami, bowiem od pedagogicznych, psychologicznych i organizacyjnych predyspozycji tej osoby w znacznym stopniu zależy skuteczność współpracy szkoły z rodzinami romskimi.

Asystenci romscy przede wszystkim powinni mieć stworzoną możliwość dalszego kształcenia specjalistycznego, korzystania z literatury cyganologicznej

oraz pomocy metodyków międzykulturowych i wolontariuszy (studentów kierunków pedagogicznych). Asystenci i nauczyciele powinni być przygotowani do rozbudzania wśród młodych Romów motywacji do nauki, jako środka awansu społecznego i jednocześnie kształtować w nich ciekawość własnej odmienności etnicznej, tradycji i historii własnej grupy. W tym zakresie dokłada się szczególnych starań, by zarówno nauczyciele, jak i asystenci w klasach, w których uczą się dzieci romskie, nawiązywali dobry kontakt z ich rodzicami, co pozwoli w większym stopniu zaangażować rodziców w procesy edukacyjne dzieci.

Unifikatorzy, czyli łącznicy – asystenci romscy wspierają uczniów emocjonalnie, a nauczycielom pomagają rozpoznawać problemy oraz potrzeby dzieci i młodzieży romskiej. Ich praca jest bardzo potrzebną i trudnym wkładem w edukację dzieci romskich, ale dopiero długofalowe działanie w tym kierunku przyniesie widoczne efekty. Asystenci romscy odgrywają bardzo ważną rolę w rozbudzaniu motywacji do nauki oraz w budowaniu świadomości znaczenia edukacji w życiu dorosłym.

Dorota Niewiadomska

Fot. Anna Szymańska

Savi rola isy romane asystenten dre edukacija romani

Duminav kaj jone [romane dada] daren pes dařestyr, so jame kamas adaj te keret: duminen kaj próbinas te vykeret řendyr romanipen. Ciacio ke pewno stopnio próbinas, ale dava isy jamaro obowięzko, kaj te syklakiras řen dořestyr syr možna te dzidzioř dre dadyvesuno sveto, save isy kana bare možliwořci. Syr phendziom, duminav kaj dada daren pes, kaj na javena potrebna peskre řhavorengę.

(Marianna, kuratoro ořwiaty)

Dre bersia 90. XX centuro polska wřadzy dogene ke wniosko, kaj Romen isy najtyknedyr kwalifikacji sare tyknedyr nacjendyr. Przyline kaj isy adzia peřde dova kaj dre kultura romani edukacija nani but moř. Roma traktynenys systemo ořwiaty syr opresja, peřde savi guverno kameř te ograniczyneř řengry wolnořć. Edukacja isys traktowano nawet syr varesavi przeszkoda kaj te zathyřeř řove dre dzipen. Peřde dava saro dada romane na kernys peske řhi dořestyr czy řhavore phiren ke szkořy, na zaleznyneř řenge kaj te javen jone vasyklakirde. Syr administracja zacznindzia te dykheř i te na ugaruveř save problemy isy romane tyknedyr nacja, vligirde specjalna programy pomocowa Romenge. Peřde programy isys celo i isy kana integracja romani, baredyr edukacja, tyknedyr bybuciakro, ne i poprawa warunki socjalna.

Saro so dotyczneř edukacja tyknedyr nacjengry i etnikane isy dre ustawa pař systemo ořwiaty i Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej dyvesestyr 14 listopada 2007 berř pař warunki dre przedszkoli, szkořy i placówki publiczna, syr te keret zadani kaj te podrykireř tořsamořć nacjakro, etnikani i řhibiakry řhavorengę tyknedyr nacjendyr i etnikane, albo manusiengę kaj rakiren dre řhib regionalno. Dre dava dokumento pe szkořy i vavir pla-

cówki publiczna ořwiatowa isy řhudo obowięzko kaj te keren vavir řhane zadani kaj te podrykireř i te vybariakireř poczucio tořsamořć ke řhavore, save isy romane tyknedyr nacjatyr. Najbaredyr sprawa Romenge, savi isy dre da ciacipen, isy dova kaj szkořy musinen te zatrudninen asystenten pař edukacji romani – manusies, saves isy funkcja pomocniczo ke syklakirde i pomogineř romane řhavorengę dre kontakty szkořasa, savo keret řhetano kontakto mařkre dadendyr i szkořa.

Asystenty pař edukacja romani isy Roma, ke save isy baro zaufanio mařkre řtetytke Romendyr. Pomoginen jone romane řhavorengę dre szkořa, dre kontakty syklakirdenca, vavir řhavorencę i řlumaczynen řenge syr wařno isy edukacja. Romane asystenty isy adzia syr řcznyniki mařkre Romendyr i szkořa, a dre pherdo przypadki isy mediatory mařkre dada i syklakirde. Pomoginen jone syklakirdenge, pedagogenge i wychowawcenge te rozdziel pes save potrzeby isy romane řhavoren. Peřde dova kaj isy jone romane tyknedyr nacjatyr, dzinen sostyr daren Roma, save isy řen potrzeby i so pes spodziejwinen, a dava saro but pomogineř sykalirdenge, pedagogenge i dyrektorengę dre szkořy. Vavire rygatyr řiřto dzinen syr te řlumaczynneř dadenge kaj řhavore te phiren ke szkořa i te syklakiren pes.

Kaj te rakeř kaj te javen řaře kontakty mařkre romane řhavorendyr i szkořa, asystenty romane musinen te keret pherdo zadani, save keren dre

tryn kotyra. Dre jekh kotyr wspiernen řhavoren mentalnie, rozdżinen save isy řen talenty i so lubinen, rakhen kaj řiřto te vybarion, řlumaczynen syr but wařno isy edukacja dre dzipen, za řen pes save isy řhavoren problemy, ne i dbajinen kaj te javen řen pustika i ceřo wyposařenie ke syklakiryben. Dujto kotyr zadani isy kaj asystenty wspóřpracynen řhetanes dadenca – den řenge informacja syr řhavore pes syklakiren, isy dre kontakto mařkre řendyr i szkořa, naphenen řen kaj te phiren pe wywiadówki. Tryto kotyr dre dziařani asystentengro isy szkořa: rakiren sykalirdenca i vavire řhavorencę pař kultura i historia romani, pomoginen te organizyneř zajęci pořlilekcyjna, lekcji wychowawcza, rakhibena dadenca, informinen szkořa pař sytuacja dre familia řhavorengry, pař problemy i potrzeby.

Isy jeszcze jekh but wařno zadanie asystenten, wnioskinen jone pař řrodki finansowa ke řzřdowo programo Romenge pe vavir řhane potrzeby, pař przyřlado pe pustika i wyprawki szkolna, habena dre szkořa, transporto ke szkořa, fliki, ubezpieczeniu, wycieczki czy kolonii pe nijař řhavorengę. Asystenty organizynen teř vavir řhane konkursy dre szkořa, wspiernen albo ligiren korkore řwietlicy integracyjna romane i polske řhavorengę.

Syr potrzebno isy instytucja savi isy romane asystenty, dzia romane familiengę, syr i szkořenge i lokalne administracjake, sykaven przyřlado konkretne manusiengę kaj keren buty pe

Pomoginen jone romane čhavorenge dre szkoła, dre kontakty syklakirdenca, vavir čhavorenca i tłumaczynen łenge syr wažno isy edukacja. Romane asystenty isy adzia syr łączniki maškre Romendyr i szkoła, a dre pherdo przypadki isy mediatory maškre dada i syklakirde. Pomoginen jone syklakirdenge, pedagogenge i wychowawcenge te rozdzinel pes save potrzeby isy romane čhavoren.

da stanowiski, pał przykłado nek javet Romni lwona. Pełde tryn berś syr keret joj buty syr asystento pał edukacja romani, sytuacja romane čhavoren-gry na sparudzia pes but pe fededyr. Asystentka lwona dykhet kaj adaj potrzeba isy strategia haracyrtyko. Phe- neł kaj ciaciuno sparuiben javeła dre do ciro, syr łakre čhajoria, save kana mišto syklon dre szkoła, sparuvena ła i jone čhena romane asystentki, a peł- de dova javena ciaciune wzory manu- sitka vavirenge.

But romane dada phare dziesa phe- nen dołestyr kaj nani w stanie te po- mogineł čhavorenge dre syklakiryben. Bute Romen dotczyneł soś so kha- reł pes wtórno analfabetyzmo. Dava isy sytuacja syr Roma kaj skończynen szkoły, przečhen te deł apre i te čhineł, a pełde dava zabištyren dava te dzineł. Dava isy łenge bary łać i przyczyna kaj na zangazyren pes dre syklakiryben łengre čhavorenge.

Ciacio isy kaj isy but działani admi- nistracyjna kaj te javen fededyr wyni- ki dre edukacja romane čhavoren-gry. Najbaredyr celo dre da działani isy kaj te sparuveł pes poddziapen Romengro ke edukacja, ale też i inkluzja – vtyr-

dypen Romen dre dzipen społeczno. Buty savi keren asystenty romane but pomoginen dre syklakiryben romane čhavoren. Asystenty isy čhavorenge baro wsparcio so zadzian saveś proble- my pał dyskryminacja, vavirčhanipen kulturowo, ale też i pharypen dre sy- klakiryben.

Asystento pał edukacja romani mo- gineł te čhet manuś, saves isy skończo- no nawet tylko szkoła podstawowo. Jednak but wažno isy ke te javen do manusies syr najbaredyr kompetencji, pełde dova kaj przeciez dołestyr save isy łes czy ła predyspozycji pedagogicz- na, psychologiczna i organizacyjna, tym fededyr kereła peskre obowiązki pe da stanowisko, i kereła skuteczno współ- praca maškre szkoła i romane famili.

Romane asystenten powinno te ja- vet kerdy dasavi mozliwość kaj duredyr pes te syklakiren specjalistycznie, kaj te javet łen dostępo ke pustika pał te- mato romani tyknedyr nacja, i te javet łen pomoc wolonatriuszendyr, najfe- dedyr studentendyr pe kierunki peda- gogiczna. Asystenty i syklakirde powin- no te javen mišto przygotowana kaj te bariakiren motywacja pe syklakiryben ke terne Roma, kaj te sykaven łenge kaj

pełde edukacja moginen te zadział hu- ciedyr dre dzipen, kaj dava łenge deła awanso społeczno. Paś dova musinen te zčhurdeł uwaga kaj te javen cieka- wa peskre tradycjaty, historiaty, kaj isy vavir čhane etnikane. Nani dava saro khetanes łokho. Pełde dava adzia but wažno isy kaj i syklakirde, i asystenty, te rykiren łačho kontakto čhavorenge dadenca, kaj te vtyrdeł łen butedyr dre edukacja čhavoren-gry.

Asystenty pał edukacja romani isy adzia syr unifikatory, syr łączniki maškre Romendyr i Polakendyr. Jone wspierynen čhavoren mentalnie, a syklakirdenge pomoginen te rozdzi- neł save problemy isy čhavoren i ter- ne čhaven i čhajen. Łengry buty isy phary i but potrzebno čhavorenge, ale dopiero dasavi buty pełde bersia jan- deła bare efekty. Naktóra phenen kaj najbaredyr buty savi keren asystenty, isy dova kaj pełde łendyr čhavoren isy baredyr motywacja ke syklakiryben i zhalon syr but wažno isy edukacja dre celo dzipen. I dava isy ciacio, sare pes dałesa zgodzinasam.

tłum. Ania Perelka

Fot. Magdalena Donga

ŻYJ bez UZALEŻNIENI

Fot. Anna Szymańska

Żyj bez uzależnień to tytuł projektu realizowanego przez Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku. Zadanie rozpoczęło się 1 lipca i trwało do 31 sierpnia 2017 roku.

Pracując na co dzień w romsko-polskiej *Świetlicy Integracyjnej Słoneczko* w Szczecinku, jako asystentki edukacji romskiej, mogliśmy dostrzec wiele zaistniałych problemów, z którymi zmagają się nasi wychowankowie. Wielu z nich pochodzi z rodzin dysfunkcyjnych. Brak jednego z rodziców, bezrobocie, ubóstwo, alkoholizm, brak czasu dla swoich pociech, to tylko garstka powodów, które niosą za sobą wiele negatywnych skutków mających ogromny wpływ na życie dziecka i jego wybory. A dziecko, nie mając dobrych wzorców zachowań, wchodzi w świat proponowany mu nie zawsze przez najlepszych mentorów. Często jest to alkoholizm, nikotynizm, narkotyki i temu podobne. A potem to są już tylko uzależnienia.

Uzależnienia to poważna sprawa. Przykre jest to, że ta współczesna choroba dotyka tak wielu ludzi i niszczy im całkowicie życie, a niekiedy całe rodziny. Jednak każdy człowiek ma możliwość dokonania wyboru i może wybrać pomoc. Ważne jest, by młode pokolenia wiedziały jakie są skutki zażywania używek, a także jakie konsekwencje niosą za sobą uzależnienia behawioralne. Każdy człowiek powinien wiedzieć gdzie udać się po pomoc w takich sytuacjach, bez względu na to czy doty-

czy to własnego organizmu, czy może kogoś z najbliższego otoczenia. Żyjemy również w czasach, w których dostęp do wielu szkodliwych substancji jest powszechny i to jest dziś ogromnym problemem, który nie ma właściwego rozwiązania.

Obecnie coraz więcej dzieci i młodzieży ma problemy z różnego rodzaju nałogami, co jest zauważalne i ztrważające – stąd zrodził się pomysł realizacji projektu, uświadamiającego młode pokolenie, że każdy nałóg jest bardzo niebezpieczny i życie z uzależnieniem nie ma stabilnej i wartościowej przyszłości. Pracując jako opiekunki w świetlicy mamy duży wpływ na postawy i zachowania uczęszczających wychowanków. Dopełniłyśmy wielu starań by wspomóc w tym zakresie również dwie inne świetlice. Projekt miał zasięg regionalny i kulturowy, gdyż zajęcia odbywały się w romsko-polskiej *Świetlicy Integracyjnej Słoneczko* w Szczecinku oraz w dwóch świetlicach wiejskich znajdujących się w miejscowościach Trzebiele i Węgorzewo. Beneficjentami projektu były dzieci oraz młodzież w wieku od 10 do 18 lat. Chętnych nie brakowało, a nawet na każdym kolejnym spotkaniu przybywało uczestników. Wszystkie pomoce niezbędne do realizacji zadania wykonywane były w siedzibie Związku Romów Polskich.

Na każde zajęcia, przygotowaliśmy bardzo dokładnie opracowany szczegółowy plan działania. Do świetlicy w Trzebiele i Węgorzewie dojeżdżałyśmy ze sprzętem multimedialnym i ze wszystkimi niezbędnymi materiałami. W każdym z wybranych miejsc odbyły się cztery spotkania.

Pierwsze zajęcia w każdej grupie rozpoczynałyśmy zabawą integracyjną, aby poznać uczestników oraz zapoznać dzieci i młodzież z celem i organizacją spotkań. Następnie obecni wykonali pracę pod tytułem: „Człowiek z uzależnieniem”, to zadanie pozwoliło nam, prowadzącym, dokonać analizy stopnia wiedzy, którą posiada każda z grup. W kolejnej części pierwszego spotkania uczestnicy zostali zapoznani z definicją uzależnienia, z ich rodzajami, kto jest na nie podatny oraz jakie skutki płyną z uzależnień. Nałóg to bardzo charakterystyczna i groźna choroba, dlatego za pomocą prezentacji multimedialnej, słuchaczom w szerokim zakresie przekazana została niezbędna wiedza w tym zakresie. Pod koniec zajęć, uczestnicy nie mieli już żadnego problemu by wskazać czym są uzależnienia fizyczne, psychiczne, społeczne oraz behawioralne. Pierwsze spotkanie oraz każde następne zakończone zostało słodkim poczęstunkiem.

Następne, drugie zajęcia rozpoczęły się burzą mózgow. Wszyscy inten-

sywnie myśleli i zastanawiali się nad objawami uzależnień od gier komputerowych. Każdy pomysł, spostrzeżenie, notowane były na tablicy i od razu omawiane. Najczęstszymi przykładami była nadpobudliwość, zaniebdywanie obowiązków, problemy z koncentracją, problemy ze snem oraz izolowanie się. W kolejnej części spotkania uczestnikom przekazane zostały wyczerpujące informacje o uzależnieniach od komputera, telefonu, Internetu, hazardu. Każdy objaw tych uzależnień również był zilustrowany przykładami z życia codziennego. Tak, by również w praktyce obecni mogli dostrzec, jak groźne są skutki i konsekwencje, gdy będąc uzależnionym nie chce się przyjąć pomocy specjalistów oraz najbliższych. Później została przeprowadzona zabawa integracyjna. Następnie wszyscy uczestnicy zostali zachęcani do wypełnienia ankiety dotyczącej korzystania z Internetu. W dalszej części zajęć dzieci oraz młodzież zostali podzieleni na grupy w celu wykonania pracy: „Dzień bez gadżetów”. Po tak aktywnym spotkaniu wszyscy otrzymali słodkości.

Trzecie zajęcia „Żyj bez uzależnień” rozpoczęły się od przekazania wiedzy na temat alkoholizmu, lekomani, narkomani i nikotynizmu. Uczestnicy zapoznani zostali z problemami zdrowotnymi, które są skutkami tych uzależnień, a także o objawach i skutkach zażywania wszelkich środków psychoaktywnych. Najczęściej są to nieodwracalne skutki utraty zdrowia. Potem odbyła się pogadanka, obecni mogli podawać przykłady, które znają ze swojego otoczenia, jak się okazało, prawie w każdej rodzinie istnieje problem różnego rodzaju uzależnień. Następnie wykonane zostały prace plastyczne, wydzieranki niepromujące picie alkoholu i zażywa-

nia używek. W kolejnej części zajęć, każdy uczestnik otrzymał krzyżówkę do wypełnienia indywidualnie, po czym wspólnie zostały sprawdzone odpowiedzi. Oczywiście, na koniec czekał dla wszystkich smaczny poczęstunek.

Ostatnie, czwarte spotkanie dotyczyło sposobów radzenia sobie z uzależnieniami. Za pomocą pokazów multimedialnego przedstawione zostały niezbędne kroki działania, którym trzeba się poddać podczas uzależnienia w celu wyjścia z nałogu. Kolejnym zadaniem było wykonanie plakatu pod tytułem: „Stop uzależnieniom”. Po wykonaniu prac przekazane zostały informacje na temat sposobów aktywnego spędzania wolnego czasu. Podczas zainicjowanej burzy mózgów uczestnicy podawali przykłady spędzania czasu zamieniając gadżety na przyjaciół i znajomych. Zajęcia zakończyły się pożegnaniem i pysznościami dla każdego.

Każde spotkanie, w każdej grupie, było niezwykle. Dzieci oraz młodzież aktywnie uczestniczyli w każdym przeprowadzonych przez nas zajęciach. Prace, które wykonywali były staranne i przemyślane. Ze spotkania na spotkanie mogliśmy lepiej się poznawać. Najbardziej jednak cieszy fakt, że tak wiele wiedzy mogliśmy przekazać dzieciakom i młodzieży, gdyż nie jest to wiedza zdobyta tylko na tę chwilę, lecz na całe życie. Kiedy te młode osoby będą chciały sięgnąć po jakąkolwiek niebezpieczną używkę, będą wiedziały już jakie niesie to za sobą konsekwencje i będą mogły świadomie powiedzieć NIE!

Udział w realizowanym przez nas programie stworzył uczestnikom możliwość zwiększenia swojej wiedzy na temat uzależnień. Mieli oni możliwość poznania jak jest wiele negatywnych

skutków w przypadku korzystania z różnego rodzaju używek. Przeprowadzając spotkania w sposób ciekawy i interesujący miałyśmy możliwość wpływu na uczestników, tak by mogli racjonalnie oceniać zagrożenia płynące z różnego rodzaju z uzależnień. Mamy nadzieję, iż nasi podopieczni zrozumieli, że zażywanie wszelkiego rodzaju używek, a także długotrwałe przesiadanie przy komputerze, tablecie czy smartfonie i korzystanie z internetu, prowadzi do destrukcji organizmu. W zamian zaproponowałyśmy im inne, bardziej efektywne sposoby spędzania wolnego czasu, pozwalające na dostrzeżenie pozytywów płynących z relacji z ludźmi w realu. Udowodniłyśmy im, że narkotyczne i pijackie wizje, czy życie w wirtualnym świecie, jeszcze nigdy i nikomu nie przyniosły szczęścia, a zawsze były i są przyczyną rozmaitych dramatów, które często kończyły się i kończą tragicznie.

Łączne w projekcie wzięło udział 45 uczestników romskich i polskich. Jesteśmy zadowolone, że mogliśmy przeprowadzić przez ten projekt tak wielu słuchaczy. Zdajemy sobie sprawę, że w jakimś stopniu, może niewielkim, albo bardzo dużym, wpłynęłyśmy na dalsze życie i wybory tych młodych ludzi. Od ich teraźniejszych wyborów zależy przyszłość, którą sami zbudują. Mamy nadzieję, że ich życie będzie wartościowe i efektywne, że nie zakończą edukacji na poziomie gimnazjum, ale pójdą na studia i może założą rodziny. Decyzje należą i zależą tylko do nich. Oby tylko nie musieli teraz i w przyszłości zmagać się z wszelkiego rodzaju nałogami. Bardzo dziękujemy za dofinansowanie programu ze środków otrzymanych z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego w 2017 roku.

Fot. Karolina Stempień

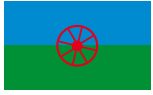

Magdalena Donga, Anna Szymańska

Zadanie współfinansowane ze środków otrzymanych z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego w 2017 roku

Dziwipen bio nałogi

Andro pirszo lipcos kada bersz, zaśindzias pes o projektos so pes wićintas „Dziwipen bio nałogi” i koda projektos kierzdia o Związkos Romano andro Szczecinkos. Oda projektos skunćindzias pes andro 31 sierpnios kada bersz.

Andre romani-polsko świelica integracyjno *Khamoro* andro Szczecinkos, amen jako asystentki edukujna pało Roma, zauwaźindziam pało ćiawe so adaj phiren kaj hin ten różna problemi. But ćiawe hine dało rodzinie, khatar o dada ći o daja mukle ten the giełe kie awer kie romnia ći roma, nane tisz te dźienen bucia, dźiwen ćiores, andro khier hin pijiben, o dada na spendzinen doś ćiasos te ćiawenca. Kała ćia hin niektóra rzeczi sawe oła ćiawe muś te sćirpinen, i koda saworo przedźiał pe koła ćiawe, pe tęgros dźiwipen i koda so jon wikiden andre peskro dźiwipen. Sar e ćiawen siklaren manusza so phujes dźiwen, ta oła ćiawe dźian kołe same dromeja so jon the kszuż oda wikiden oda so phuj. Wikiden pijiben, wikiden cigara, wikiden narkotyki the mek awer rzeczi so ten niśćininen, the mek palis poperen andro nałogi, jaćon uzależnimen.

Nałogienca nane pherasa. Nałogi zmosarde but dźienengie o dźiwipen,

a na ćia tęgros korkorengie ale hin tisz kaska kaj nałogi potrafinen the zmosarol całona rodzina. Každone dźienes hin wyboris, každo szaj rodoł pomoca, ale dźiał pał oda kaj koda dźieno muś te kamoł te widźiał ołestar andre soste popelas. Waźno hin oda kaj o ćiawe te dodźianen pes so szaj andre tęgros dźiwipen janen kajse nałogi. Každo dźieno powinno te dźianoł kaj szaj kajsi pomoca hudoł, albo pherdał peste albo pherdał warekaste awroneste. Dźiwas andre kajse bersza so každo szaj dohudoł byle so andro wasta, różna narkotyki, ale pherdał oda akanak nane imar rozwiązanie.

Akanak so ras ta buter terne dźienen hin problemi nałogienca, oda fes dicioł the kszuż oda aż o iło kikidoł. Kszuż oda pelam po pomysłos, the wymiślindziam projektos so sikadźiahas bi ołe terne dźienengie kaj každo nałogos hin fes niebezpieczno, the o dźiwipen nałogienca hin pharo, i phares hin te dźiał andro dorosto dźiwipen nałogienca. Kadaj kaj kieras andre buci andre świelica, hin amen baro wply-

wos po ćiawe, pe koda sar pes zachowinen. Dothodźiam tisz but bući andre koda kaj o ćiawe andro awer świelici tisz pes pał oda te dodźianen. Oda projektos sa doś baro zaśiengos, bo sas o spotkania andre romani-polsko świelica andro Szczecinkos the sas mek spotkania andro świelici andro trzebiele the andro węgorszewo. Po spotkania jawnas cikneder ćiawe the barder, niektórengie sas po desz bersz, nietórengie po deszu ohto bersz. But ćiawe chętnie jawnas pe koła spotkania, i kieciwar jawachas ta sas so mek buter ćiawe. Pe každo kajso spotkanie łacies amen przygotowinachas, the sas amen planos kołestar so samas te kieroł. Sar jeźdźiniachas andro trzebiele the węgorszewo ta woźinachas amencana sprzętos the różna materiałi sawe amengie kampołas. Andre každo than sas po śtar spotkania.

Po pirszo spotkanie pe každo grupa, zaśinahas awka kaj amen bawinahas e ćiawenca, kaska kamahas ten te pindźiarol the dowakierahas amen so, sar the kana jawna oła spotkania. Palis o ćiawe kierde zadanie „Manusz nałogienca”, oda pozwolindzias amengie te zauwaźinoł kieci the so dźianen oła dźiene andre koła grupi pało nałogi. Palis mek po pirszo spotkanie, tłumaczinachas tęgros so koda hin uzależnienie, sawe hin rodzaji, ko szaj poperoł the so ołestar hin sar manusz peroł andro uzależnienie ći nałogi. Nałogos hin pharo the na oszczendzinoł manuszes, a manusz mek sar buter poperoł sar na kamoł the na rodoł pomoca. Kierdziam tisz prezentacja kaj o ćiawe szaj dikhle, the dodźianle pes but rzeczi pało różna nałogi. Po kuńcos imar sar kunćinachas o spotkania, ta oła ćiawe korkore imar zauwaźinenas pał peste sotar hine uza-

leżnimen, či oda fizyczn uzależnienie, či psychiczn či mek awer rzeczy sawe zauważinenas andre peste. Každó spotkanie kuncinłās pes afka kaj dahas každones wareso guło.

Palis imar po dujto spotkanie, sawore čiawe zorałes myślinenas pał oda sar szaj pindżiaras kaj sam uzależnimen grendar po komputeris. Koda so łengie jawłās pe myśła, pisinenas pe tablica the od razu pał oda wakierahas sawore razem. Oda so pisinesas pe tablica ta kaj sar wareko hin uzależnimen grendar ta hino nerwowo, nič łes na obchodżinoł, nane łes koncentracja, hin łes problemi sowibnaha the odćinoł pes swetostar, na dodźiał kie awer dżiene. Palis but tłumaczinahas łengie pał kajse uzależnienia sar komputeri, telefuni, interneti the hazadri. Wakierahas tisz amengie sar oda wiglundinoł andro dżiwipen. Starinachas amen tisz kaj the dikhien sawo oda hin niebezpieczno sa wareko poperoł andro nałogos the na kamoł te psziłoł specjalistyczn pomoca nikastar, the kie soste palis kajs manusz szaj dodźiał. Palis amen sawore razem bawinahas a mek palis wakierahas pało internetos. Palis manglam sawore dżinen kaj te skiden pes andro grupi, kaj razem te kieren kajso zadanie. Po kuńcos každo hudlas amendar wareso guło.

Po trito spotkanie „Dżiwipen bio nałogi” tłumaczinahas e čiawengie pało pijiben, pałe narkomania the pało cigara. Ophendżiam łengie pał oda so koła nałogi kieren łe sascipnaha the so pes kieroł manuszeja sar łoł o narkotyki. Często hin kafa kaj koła nałogi odłen o sascien so imar nigda na jawła pałe kie łende. Palis amengie wakierahas the o čiawe podenas przykładi sawe jon korkore dikhłe ko dżiene sawen jon dżianen. I so amen dodźianlam? Prawie andre každo rodzina hin wareko uzależnimen waresostar. Palis kierzđiam zadania plastyczn, so sika-wen kaj pijiben hin phuj the różna awer rzeczy so szkodżinen sascipnaskie. Palis každo hudlas kżyżówka sawi každo muśindżias te wypełninoł korkoro, a palis sawore razem uthowahas o odpowiedzi. I kafa sar pał každo spotkanie, každo hudlas waresawo gulipen.

Ostatnio, imar śtarto spotkanie, wakierahas pała oda sar peskie te radżinoł nałogienca. Sikadżiam łengie po filmos so musinen te kieroł sar pope-

roł manusz andro nałogos. Pirszo oda dżieno muś korkoro pestar te kamoł te rakhoł the te psziłoł pomoca. Palis o čiawe kierde plakatos „Stop uzależnieniom”. Palis sar imar kierde koda plakatos ta wakierahas pał oda so szaj dżieno kieroł sar łes hin wolno ćiasos, kafa kaj te na załoł pes kołeja so na kamoł. O čiawe korkore denas palis przykładi kaj zamiast po komputeris ta wolinenasbi te bawinoł pes awri kolegienca i kafa inaczej spendzinenas bi wolno ćiasos. O zajęci skunćinde pes i częstinahas amen gulipnaha.

Každó spotkanie každa grupaha sas łacio. O cikne čiawe the koła bareder, sawore sas zaintresimen the kamnas pał koda te wakieroł. But miślinenas pał koda so kiernas. Amen e čiawenca so spotkanie feder amen pindżiarahas. Amen nek buter ciesnoł oda kaj szaj amen podźielindżiam wiedzacha pało nałogi kołe čiawenca, bo dżians kaj oda pomożinła łengie te na peroł andro nałogi the na mosarna peskie dżiwipen the awronengie sar wibarona. Sar koła terne dżiene kamna warekana te wicirdoł o wast pał warsosete phujeste, ta dżianena kaj szaj kołe phujipnaskie phenen NA!

Kszuż koła spotkania o čiawe buter pes dodźianłe pało nałogi. Pindżiarde jon sawo baro phujipen janoł nałogos andro manuszeskro dżiwipen. Hin amen nadzieja kaj koła čiawe jahalona oda kaj sar pszebeszen but hodżini po interneros paszo komputeris, po tableti či po telefuni ta oda mosaroł łengie o organizmi. Zamiast oda, sikadżiam łengie awer sposobi sar szaj spendżinen peskro wolno ćiasos, kafa kaj szaj but łacipen kołestar wiłen oła čiawe the so pherdał łende hin nekfeder. Si-

kadżiam łengie kaj dżiwipen narkomańsko či pijacko nigda nikaskie łaciepen andro dżiwipen na jandżias, čiawłownie phujepen the sama problemi, a czasami nawet the meriben jawoł pe kajse dżiene bo narkotyki the pijiben odłoł manuszen pał kada swetos.

Andre koda projektos sas razem sztarwardzesz the panć čiawe, the romane the gadżikane. Sam zadowolimen kaj przeligielam kajci čiawenca koda projektos, bo na jawnas čiawłownie kaj te jawoł, jawnas po spotkania te szunoł so kamahas łengie te phenoł. Akanak łendar jawła zależy sar palis dżiwna, jon podłena decyżi sar wibarona. Hin amen nadzieja kaj łengro dżiwipen jawła łacio, kaj skunćinena o szkołi, zathowna rodżini the sikłarna dureder awrone dżienen koda so amen szaj łengie przekazindżiam. Hin amen nadzieja kaj nigda na perna andro nałogi. Palikieras tisz kaj o województwos zachodniopomorsko dopomożindżias tisz amen finansowo.

łum. Sebastian Donga

Fot. Anna Szymańska

Pe koda cało zadanie dothodżias łowe o Województwos Zachodniopomorsko andro 2017 bersz

Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów